

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Jūratė Baublienė,
Tarptautinės komunikacijos magistrantūros studijų programos studentė

**DIPLOMATINIŲ RAŠTŲ SPECIFIKA:
TRADICIJA IR INOVACIJOS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė doc. dr. Beata Grebliauskienė

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	4
1. TEORINIS RAŠY TINĖS KOMUNIKACIJOS RAIDOS PAGRINDAS	7
1.1. Sociolingvistinė teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas	8
1.2. Socialinė -psichologinė mandagumo teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas	11
1.3. Retorikos teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas	15
2. DIPLOMATINIŲ RAŠTŲ TIPAI IR ISTORINĖ RAIDA	18
2.1. Diplomatinių raštų ir oficialių dokumentų tipai	14
2.1.1. Notos	17
2.1.2. Laiškai	20
2.1.3. Memorandumai, pro memoria ir kt.	22
2.2. Tarptautiniai teisiniai susitarimai	24
2.3. Diplomacija ir kalba	27
2.4. Istorinis-komunikacinis diplomatinių raštų aspektas	31
2.4.1. Antikinio pasaulio rašytinės diplomatinės korespondencijos ypatumai	31
2.4.2. Oficialioji korespondencija Renesanso ir Šviečiamojo amžiaus laikotarpiais	33
2.5. Šiuolaikinė oficialioji korespondencija ir elektroninis komunikavimas	35
2.5.1. Informacinių technologijų įtaka diplomatinei korespondencijai ir kalbai	35
2.5.2. Interneto ryšio paslaugų pranašumai diplomatijoje	37
2.5.3. Elektroninio komunikavimo būdai	41
2.5.3. Hiperteksto paranašumai diplomatijoje	41
2.5.4. Praktinis hiperteksto panaudojimas diplomatijoje	44
IŠVADOS	50
SUMMARY	52
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS	53

Jūratė Baublienė

Ba-575 Diplomatiųjų raštų specifika: tradicija ir inovacijos, magistro baigiamasis darbas / Jūratė Baublienė; mokslinė vadovė doc. dr. Beata Grebliauskienė; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2010. – 60, [2] lap.: – Maš. inr. – Santr. angl. Bibliogr.: lap. 55-59 (40).

UDK indeksas 008:341.7

Reikšminiai žodžiai: retorikos teorija, mandagumo teorija, sociolingvistinė teorija, diplomatiniai raštai, protokolinė raštvedyba, diplomatinė korespondencija, protokoliniai dokumentai, nota, memorandumas, pro memoria, laišškai, tarptautinės sutartys, komunikacija, etiketas.

ĮVADAS

Diplomatijos sąvoka siejama su oficialia veikla, kuria valstybės palaiko tarpusavio ryšius ir vykdo užsienio politiką. Tarptautinių žodžių žodyne nurodoma, kad žodis „*diplomacija*“ yra kilęs iš prancūzų kalbos žodžio *diplomatie*, kuris savo ruožtu kildinamas iš graikų kalbos *diploma* – lapas, dokumentas (dvilinkas). Kaip rodo žodžio etimologija, diplomacija neatsiejama nuo rašytinio teksto. Įvairūs formalūs diplomatiniai dokumentai, korespondencija, tarptautinės sutartys – tai įvairi, turininga ir neatsiejama diplomatijos proceso dalis. Rašytinė diplomacija teikia informaciją apie įvykius ir pasiektus rezultatus, kurie valstybių komunikacijos procese yra labai svarbūs, nes komunikuojant raštu mažėja komunikacinės situacijos neapibrėžtumai. Tai ir diplomatijos žinių, ir istorinės patirties šaltinis, suformuotas ilgalaikės žmonijos praktikos. Rašytinė diplomatinė komunikacija yra sudėtinė diplomatijos protokolo, kuris dažnai traktuojamas kaip etiketas, dalis. R. P. Barston nuomone, bet kokios formos rašytinė komunikacija, nepaisant šiuolaikinės diplomatijos komunikacijos įvairovės, išlieka svarbiausia diplomatijos proceso dalis. Rašytine komunikacija valstybės išsako savo poziciją, paaškina vykdomą politiką, rašo protestus, reiškia teises, ieško kolektyvinio pritarimo bei atlieka daug kitų veiksmų, kurie sudaro tarptautinių santykių esmę (Barston, 2006).

Temos aktualumas susijęs su tarptautinio valstybių politinio, ekonominio ir kultūrinio bendradarbiavimo svarba globaliame pasaulyje, kurio rezultatai daugeliu atvejų neatsiejami nuo rašytinės komunikacijos. Diplomatinė raštų subtilumo išmanymas svarbus valstybės įvaizdžiui kurti, jis turi įtakos ir politiniams sprendimams, ir diplomatų darbo efektyvumui. Rašytinė komunikacija susijusi su taisyklėmis ir normomis, kurios padeda pasiekti supratimą. Ypač diplomatinis susirašinėjimas aktualus rengiant tarptautinius teisinius dokumentus bei reaguojant į karščiausias politinius įvykius. Šiuolaikinės komunikacijos technologijos išplėtė diplomatinės korespondencijos galimybes, todėl svarbu ne tik įvertinti šimtmečiais nusistovėjusias tradicijas, bet susipažinti su naujausiomis tendencijomis.

Temos naujumas. Diplomatinė raštų kalbos tema nėra nuodugniai tyrinėta lietuvių autorių. Protokolinė raštvedyba sulaukė dėmesio, tačiau mokslinio požiūrio į diplomatinė raštų kalbos raidą ir kaitą trūksta. Užsienio autoriai šią temą analizavo išsamiau, nors daugiau dėmesio skyrė sakybinei kalbai ir retorikai. Temos naujumą ir sudaro mokslinio dėmesio šiai temai stoka.

Temos istoriografija. Išsamių šios temos studijų lietuvių kalba nėra, todėl remtasi daugelio užsienio autorių moksliniais darbais, kuriuose bent iš dalies analizuojami diplomatinė raštų kalbos aspektai. Teorinėje darbo dalyje apžvelgiami užsienio autorių sociolingvistikai skirti

darbai, analizuojamos išvalgos. J. Holmes išdėsto bendrus teorinius teiginius knygoje „Įvadas į sociolingvistiką“ (angl. *An Introduction to Sociolinguistics*). D. Biber ir E. Finegan pristato sociolingvistinį požiūrį į funkcinį stilių, D. Ellis gilinaisi į kalbos ir komunikacijos ryšį, S. Littlejohn įdomiai interpretuoja komunikacijos teorijas, B. Spolsky nagrinėja sociolingvistikos ir kalbos formalumo aspektus. Socialinė-psichologinė mandagumo teorija išsamiai pristatoma bendraautorių R. J. Watts, S. Ide ir K. Ehlich knygoje „Kalbos mandagumas: istorijos, teorijos ir praktikos tyrimai“ (angl. *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*) bei M. Nevalos, L. Vilki ir M. Terkourafi moksliniuose straipsniuose. Retorikos teorijos ir rašytinės komunikacijos ryšys apžvelgiamas Z. Nauckūnaitės moksliniame straipsnyje bei kituose darbuose.

Svarbiausi tiriamosios darbo dalies mokslo šaltiniai yra R. P. Barston knyga „Šiuolaikinė diplomatija“ (angl. *Modern Diplomacy*), bendraautorių Ch. Jonsson ir R. Langhorne trijų tomų knyga „Diplomatijos teorija“ (angl. *Theory of Diplomacy*), E. Sattow „Diplomatinės praktikos vadovas“ (angl. *A Guide to Diplomatic Practice*), J. Kurbalija ir H. Slavik „Kalba ir diplomatija“ (angl. *Language and Diplomacy, 2002*). Šie autoriai diplomatinių raštų kalbą analizuoja istoriniame tarptautiniame kontekste, tyrinėja diplomatinius raštus istoriniu ir teminiu aspektais, atkreipia dėmesį į diplomatinės kalbos specifiką, gilinaisi į turinį ir formą, atskleidžia diplomatinės kalbos raidos tendencijas, pateikia diplomatinio susirašinėjimo pavyzdžių, atskleidžia informacinių technologijų įtaką diplomatiniams raštams. Remiamasi ir lietuvių autorių A. Lydekos ir V. Misevičiaus protokolinės raštvedybos apžvalga etiketui skirtuose leidiniuose. Tarptautiniams teisiniams dokumentams įvairūs autoriai skiria pakankamai dėmesio. Atsižvelgiant į tai, kad tarptautiniai susitarimai pirmiausia yra teisės objektas, šio požiūrio laikosi daugelis autorių. Tačiau tarptautiniai susitarimai sudaromi raštu, todėl lingvistinis ir protokolinis požiūriai čia irgi svarbūs. Tarptautinių sutarčių teisinę analizę pateikia keletas Lietuvos autorių: S. Katuoka, E. Raduišytė, V. Vadapalas ir kt. Gausiuose užsienio autorių darbuose, be bendros tarptautinių sutarčių apžvalgos, publikuojamos R. Lesaffer, Th. B. Millar ir R. Ward ir kt. leidiniuose, nagrinėjami ir subtilūs lingvistiniai sutarčių kalbos aspektai, atkreipiamas dėmesys į pasitaikiančias dviprasmybes arba vertimo nesklandumus. Dr. A. Altay žurnale „Diplomatinė kalba“ publikuojame straipsnyje įvardija teisinių tekstų vertimo problemas.

Istorinė diplomatinės kalbos raida analizuojama K. Hamilton ir R. Langhorne, P. Chaplais, G. Mattingly, W. J. Roosen monografijose, kuriose tirinėjama Anglijos viduramžių diplomatinė praktika, renesanso diplomatijos patirtis, Liudviko XIV amžiaus diplomatijos kultūra ir kt. Paminėtina C. Poster ir L. C. Mitchell mokslinė knyga „Laiškų rašymo vadovas nuo antikos iki šių dienų: istoriniai ir bibliografiniai tyrimai“ (angl. *Letter-Writing Manuals and Instruction from Antiquity to the Present: Historical and Bibliographic Studies, 2007*).

Darbo objektas – diplomatinių raštų tipai ir diplomatinės kalbos raida.

Darbo tikslas – išanalizuoti diplomatinių raštų tipus ir jų istorinę raidą .

Darbo uždaviniai:

- 1) išanalizavus sociolingvistinę, socialinę-psichologinę mandagumo ir retorikos teorijas, atskleisti jų pritaikymo rašytinės komunikacijos tyrimams galimybes;
- 2) išanalizuoti diplomatinių raštų tipus;
- 3) įvertinti diplomatinių raštų raidą istoriniu komunikaciniu aspektu.

Tyrimo metodai. Magistro darbe taikyti kokybiniai tyrimo metodai: 1) teorinės literatūros analizė, kuria siekiama išsiaiškinti ir pristatyti rašytinės komunikacijos sampratą, pagrįsti rašytinės komunikacijos, kaip diplomatinio protokolo instrumento, paskirtį, susieti su komunikacijos mokslu; 2) diplomatinių raštų tipų analizė, kurios tikslas – apžvelgti diplomatinių raštų raidą, apibrėžti kaitos svarbą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, teorinė ir tiriamoji dalys, išvados, santrauka anglų kalba ir bibliografinių nuorodų sąrašas. Įvade pagrindžiamas darbo temos aktualumas ir naujumas, aptariama temos istoriografija, nurodoma tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai, tyrimo metodai, magistro darbo struktūra ir mokslinė bei praktinė vertė. Teorinėje dalyje „Teorinis rašytinės komunikacijos raidos pagrindas“ analizuojamos sociolingvistinė, socio-psichologinė mandagumo ir retorikos teorijos kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas, atskleidžiamos jų pritaikymo rašytinės komunikacijos tyrimams galimybės. Tiriamojoje dalyje „Diplomatinių raštų tipai ir istorinė raida“ analizuojami diplomatinių raštų ir oficialių dokumentų tipai (notos, laiškai, memorandumai, pro memoria, tarptautiniai teisiniai dokumentai ir kt.), apžvelgiamas istorinis-komunikacinis diplomatinė raštų raidos aspektas nuo antikos laikų iki šiuolaikinės rašytinės komunikacijos ir elektroninio komunikavimo. Išvadose formuluojamos svarbiausios darbo išvados, susijusios su įvade iškeltais uždaviniais.

Mokslinė ir praktinė vertė. Kadangi trūksta diplomatinių raštų kalbos tyrimų mokslinių publikacijų, šiame darbe pateikta rašytinės komunikacijos tyrimo metodologijos apžvalga, diplomatinių raštų tipų ir jų istorinės raidos bei šiuolaikinių technologijų taikymo diplomatiniam susirašinėjimui analizė gali būti naudinga komunikacijos mokslo specialistams.

1. TEORINIS RAŠY TINĖS KOMUNIKACIJOS KAITOS PAGRINDAS

Rašytinė komunikacija yra neatsiejama viso komunikacijos proceso dalis. C. P. Brantley ir M. G. Miller komunikaciją apibūdina kaip *keitimąsi informacija per kalbėjimą, signalizavimą (ženklų siuntimą) ir rašymą*. Rašytinę, kaip ir sakytinę, komunikaciją sudaro šie komunikacijos ciklo elementai: siuntėjas, asmuo, kuris kuria pranešimą; pranešimas, arba informacija, kuria keičiamasi; informacijos perdavimo būdas; gavėjas, asmuo, kuriam pranešimas siunčiamas; grįžtamasis gavėjo ryšys. Šią klasikinę komunikacijos teoriją pirmasis pristatė H. Laswell, vėliau ją plėtojo C. E. Shannon ir W. Weaver. Panašiai komunikacijos procesą vaizduoja M. De Fleur: siuntėjas informaciją užkoduoja prieš siųsdamas gavėjui, pranešimas yra siunčiamas, o gavėjas jį dekoduoja ir teikia grįžtamąjį ryšį. Svarbiausias šio proceso tikslas – reikšmės perdavimas, nes komunikacija laikoma sėkminga tik tuo atveju, jei gavėjas teisingai supranta siuntėjo siųstą žinią. Tačiau išžymus komunikacijos teoretikas M. McLuhan teigė, kad linijinis komunikacijos modelis neapėmia viso komunikacijos proceso. Jo manymu, komunikacija panaši į lauką, kuris sukuria aplinką, iš kurios atsiranda reikšmė.

Daugelis komunikacijos teorijų aiškina ir analizuoja atskirus komunikacijas lygmenis ir procesus, tačiau tyrėjai ieško universalios komunikacijos teorijų paaiškinimo, būdingo daugeliui komunikacijos situacijų. S. Littlejohn, analizuodamas komunikacijos teorijas, pateikia terminą „komunikacijos teorijos esmė“ (angl. *core communication theory*), kuris padeda suprasti komunikaciją apskritai. Autoriaus nuomone, išskirtini keturi universalūs komunikacijos proceso aspektai. Pirmasis – pranešimų raida. Rašytinės komunikacijos požiūriu, jis padeda suprasti, kaip kuriamas rašytinis tekstas ir kaip jis tampa suprantamas skaitančiajam, kokie kultūriniai rašytinio teksto kūrimo aspektai. Antrasis – pranešimo interpretacija ir generavimas. Rašytinės komunikacijos aspektu, jis paaiškina, kaip žmonės supranta pranešimus. Trečiasis – pranešimo struktūra, t.y., kaip pranešimo elementai susiję vienas su kitu. Ketvirtasis – interakcijos dinamika, kuris apima komunikuojančiųjų ryšius ir tarpusavio priklausomybę bei bendrą teksto ir reikšmės kūrimą. S. Littlejohn pateikia įdomių išvalgų, susijusių su J. Powers atlikta komunikacijos srities intelektualinės struktūros analize. J. Powers pastebėjimu, komunikacijos sritį sudaro keturios pakopos. Pirmą pakopą – pranešimo turinys ir forma. Rašytinės komunikacijos požiūriu, šie pakopos elementai yra ypač svarbūs. Antroji pakopa – komunikatoriai: individai, socialinių ryšių dalyviai ir kultūrinių bendruomenių nariai. Trečioji pakopa – komunikacijos lygmenys, kuriuos sudaro visuomeninis, grupinis ir tarpasmeninis. Ketvirta pakopa – kontekstas ir situacijos, kuriose vyksta komunikacija (organizacijos, teismai ir pan.).

Analizuojant diplomatinių raštų korespondenciją, anksčiau minėtų autorių teoriniai svarstymai padeda plačiaja prasme suvokti rašytinės komunikacijos procesą, kurio neatsiejami elementai yra siuntėjas, gavėjas, pranešimas ir jo supratimas bei grįžtamasis ryšys, kontekstas ir situacija. Tačiau bendro pobūdžio svarstymai neapėmia visų rašytinio komunikacijos proceso aspektų, o vienos teorijos, kuria remiantis būtų galima nagrinėti rašytinės komunikacijos specifiką, nėra. Kadangi rašytinė komunikacija susijusi su lingvistika, visuomenės istorine raida, diskurso pokyčiais bei etiketu, pasirinktos trys teorijos kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas: sociolingvistinė, socio-psichologinė mandagumo ir retorikos.

1.1. Sociolingvistinė teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas

Socialinė lingvistika yra kalbotyros disciplina, kuri tiria visuomenės įtaką kalbai bei dėl socialinių ir lingvistinių socialinių veiksnių atsirandančią kalbos elementų įvairovę, kalbos panaudojimą skirtinguose socialiniuose kontekstuose. Tai šiuolaikinis mokslas, kurio pradžia siejama su Indijos ir Japonijos mokslininkų darbais, parašytais 1930 m., ir sulaukęs įvairių tyrėjų dėmesio. Sociolingvistiką R. Hudson apibrėžia kaip *kalbos mokslą, susijusį su visuomene* (Hudson, 1996). Tai iš dalies empirinis, iš dalies teorinis mokslas. Jis sudaro pagrindą plėtoti analitinę struktūrą, susidedančią iš tokių terminų kaip kalba, kalbėjimas, adresantas, tema ir pan. Autoriaus manymu, kiekvienai kalbai būdingi elementai, kurie atspindi kalbėtojo arba adresato, arba abiejų socialinę charakteristiką. Kalba perteikia kalbėtojo ir adresato ryšius, dažniausiai šie ryšiai įvardijami kaip galia ir solidarumas. Pastarasis susijęs su socialiniu atstumu tarp žmonių ir nurodo, kiek jie dalijasi patirtimi, kokie jiems būdingi bendri socialiniai bruožai (religija, lytis, kilmės šalis, rasė, profesija, interesai ir pan.).

D. Biber ir E. Finegar sociolingvistiką apibūdina kaip plačiai pritaikomą mokslą. Jo apibrėžimas, anot autorių, yra platus: *lingvistikos šaka, tyrinėjanti visus kalbos ir visuomenės aspektus* (Biber ir Finegar, 1993). Autoriai pastebi, kad sociolingvistikos mokslas labiausiai susijęs su lingvistika, tačiau ir sociologai, antropologai, filologai bei komunikacijos teoretikai gilinasi į šio mokslo metodologiją. Visus šių sričių tyrėjus vienija dėmesys rašytinės ir sakytinės kalbos vartosenai bei jos pokyčiams. Su sociolingvistikos mokslu siejamas tarpkultūrinis ir etninių grupių komunikavimas, pokalbio ir rašytinio teksto analizė, kalbos kodai ir kiti sociologiniai kalbos aspektai. Autoriai pabrėžia, kad lingvistikos terminas siejamas su funkciniu kalbos stiliumi. Plačiaja reikšme, funkcinis kalbos stilius yra suvokiamas kaip kalbos įvairovė, atsižvelgiant į kontekstą, kuriame ji naudojama. Su šiuo terminu susiję ir kitos sąvokos: žanras, teksto tipas ir stilius. Žanro,

funkcinio stiliaus ir stilistikos analizė yra siejama su rašytine kalba. Funkcinis stilius apima tekstą ir jį apžvelgia socialinės situacijos kontekste. Funkcinio stiliaus tyrinėtojai nagrinėja lingvistinės išraiškos ir socialinio konteksto ryšius. Paprastai funkcinis stilius tyrinėjamas šiais aspektais: situacinės funkcinio stiliaus savybės, lingvistinių savybių apibūdinimas, funkcinų arba konvencinių situacinių ir lingvistinių savybių analizė. Šiuos komponentus D. Biber ir E. Finegar vaizduoja schematiškai:

FUNKCIJOS

SITUACINĖS YPATYBĖS ↔ ir ↔ LINGVISTINĖS FORMOS

KONVENCIJOS

Pagrindinis schemos elementas rašytinės komunikacijos požiūriu yra konvencija. Konvencinių pranešimų formų sukūrimas yra viena iš svarbiausių žmonijos kalbos savybių. Taip pat svarbios ir situacinės ypatybės, nes kiekvienas kalbos žanras, nesvarbu, literatūrinis ar ne, atsiranda tam tikrame socialiniame-istoriniame kontekste.

J. Holmes požiūriu, sociolingvistai nagrinėja kalbos ir visuomenės ryšius. Jie siekia paaiškinti, kodėl skirtingai kalbama esant skirtingiems socialiniams kontekstams, jiems svarbu identifikuoti socialines kalbos funkcijas ir nustatyti, kaip kalba perduoda socialinę reikšmę. Kalbos vartojimo tyrinėjimas skirtinguose socialiniuose kontekstuose suteikia informacijos apie kalbos paskirtį, socialinius žmonių grupės santykius ir apie tai, kaip žmonės per kalbą perteikia savo socialinį identitetą. J. Holmes teigia, kad „*sociolingvistika susijusi su kalbos ir konteksto, kuriame ji naudojama, ryšiu*“ (Holmes, 2008). Autorė rašo, kad sociolingvistai tyrinėja įvairias kalbos funkcijas ir įvairius kalbinio pranešimo perdavimo būdus. Kalba skiriasi dėl skirtingo jos vartojimo ir vartotojų, atsižvelgiant į tai, kur ji vartojama ir kam, kas ją vartoja. Kalbos kodo pasirinkimui turi įtakos adresatai ir kontekstas. Autorės teigimu, kuo geriau pažįstamas pašnekovas, tuo laisvesnis kalbos stilius bus pasirinktas su juo bendraujant. Kalbėtojo ryšys su adresatu yra svarbiausias dalykas pasirenkant tinkamą kalbėjimo stilių. Vienas iš svarbiausių socialinių ryšių aspektų yra socialinis atstumas ar solidarumas. Socialinį atstumą gali riboti daugelis faktorių: amžius, lytis, socialiniai vaidmenys, bendras darbas ir pan. Šie faktoriai taip pat gali būti susiję su asmens socialiniu statusu. Yra trys pagrindiniai kalbos kitimo būdai: laike, fiziniame erdvėje ir socialiniu požiūriu. Lingvistinio pokyčio galimybė atsiranda tuomet, kai tik atsiranda naujos formos, kurios kurį laiką vartojamos greta senų. Jei naujos formos išplinta, įvyksta pokyčiai.

D. Ellis nurodo, kad *sociolingvistika* – tai mokslas apie kalbos kaitą ir socialinę tos kaitos svarbą (Ellis, 1999). Jis atskleidžia, kaip kultūros, visuomenės ar grupės nariai vartoja kalbą socialiniams tikslams (komunikacijai) ir ką kalba pasako apie asmenį ar grupę. Autorius pristato *žymeklio* (angl. *marker*) terminą, siekdamas paaiškinti, kaip kalba yra socialinių situacijų ir informacijos žymeklis. Kalbos žymeklis yra ženklas arba rodiklis, arba indeksas, kuris informuoja žymeklio interpretuotoją apie socialines ar psichologines naudojimo savybes. Indikatoriai, arba žymekliai koreliuoja su įvairiomis socialinėmis kategorijomis. Kai kurie komunikacijos kontekstai yra tokie griežti ir ritualizuoti, kad kalba juose beveik nekinta. Kultūros nariai yra socializuoti klasės sistemose, kurios atspindi jų ekonominę, intelektualinę ir estetinę patirtį. Žmonės kuria tai, kas vadinama komunikacijos kodais. Kodai atspindi kalbos vartotoją kaip visuomenės narį su įvairiomis socialinėmis patirtimis. Sąvokų (kodu) sistemos yra linkę vystytis ir evoliucionuoti, tačiau jos gali išlikti stabilios (Ellis, 1999).

B. Spolsky sociolingvistiką apibrėžia kaip mokslo šaką, kuri tyrinėja kalbos ir visuomenės bei kalbos vartojimo ir socialinių struktūrų ryšius (Spolsky, 1998). Sociolingvistika, kaip tyrimo objektas, nurodo, kad visuomenė sudaryta iš įvairaus elgesio modelių, o kai kurie iš jų yra lingvistiniai. Vienas iš svarbiausių kalbos vartojimo principų – reikšmės komunikavimas, bet ji taip pat vartojama nustatyti ir išlaikyti socialinius ryšius. Kalbos stilių įvairovė padeda nustatyti priklausomybę tam tikrai grupei. Socialinis prestižas, susijęs su kalba, daro ją socialinės ir politinės galios šaltiniu. Kalbos stilių įvairovė leidžia save ir kitus priskirti tam tikroms grupėms. Autoriaus teigimu, kadangi kalba pati savaime perteikia turinį, tai kalbos forma, pasirinkimas tam tikrų socialiai apibrėžtų variantų, perduoda socialiai svarbią informaciją apie kalbėtoją ir klausytoją bei jų tarpusavio ryšius (Spolsky, 1998). Autorius, interpretuodamas M. McLuchan žodžius, nurodo, kad mediumas (pasirinkta įvairovė) ir yra pranešimas (ar žinia). B. Spolsky mano, kad kalbos įvairovė apibrėžia stilius, lytis ir socialinę klasę. Stiliaus sąvoka glaudžiai susijusi su formalumo aspektu. Kartais kalbėdami ir rašydami būname atidesni, kartais – labiau atsipalaidavę. Kuo formalesnė situacija, tuo daugiau dėmesio skiriama kalbai ir tuo pačiu tuo labiau norima atitikti socialines visuomenės normas. Autorius mano, kad lieka atviras klausimas, iš kur atsiranda normos, ir tai nesusiję su sąmoningu daugiau ar mažiau formalaus stiliaus pasirinkimu. Šiam atvejui paaiškinti autorius pasirenka auditorijos modelio sąvoką, kuri nurodo, kad kalbėtojas pasirenka kalbos lygį pagal auditoriją, į kurią kreipiasi (Spolsky, 1998). Galimas sąmoningas neformalaus stiliaus pasirinkimas kalbant su užsieniečiu siekiant atrodyti draugiškam. Su šiuo aspektu susijęs nesąmoningas prisitaikymas: mes savaime pritaikome kalbą, kad ji būtų panašesnė į pašnekovo. Šis požiūris teikia mintį apie kalbos svarbą nustatant socialinius ryšius ir kalbėtojo tapatybės jausmą.

Autoriaus teigimu, stilius susijęs su formalumo lygio skirtumu. Kalbos įvairovė siejama su funkciniais stiliumi, kuri ypač apibūdina profesinė terminija, siejama su profesija. Tam tikroje srityje dirbantys žmonės sukuria naujus terminus ar naujas sąvokas (Spolsky, 1998).

J. Gumperz pastebėjimu, *komunikacija yra socialinė veikla, reikalaujanti koordinuotų dviejų ar daugiau individų pastangų* (Gumperz, 1982). Vien tik kalbėjimas sudarant sakinius, nors ir koks jis būtų elegantiškas, nepakankamas, nes savaime neatstoja bendravimo. Kai veiksmas sulaukia atsako, tik tuomet fiksuojamas komunikacijos vyksmas. Norėdami sukurti ir palaikyti pokalbį, turime turėti žinių, kurios pranoksta gramatinius gebėjimus izoliuotiems pranešimams iškoduoti. Mes nereguojame savaime į tai, ką išgirstame, o aplinkoje yra daugiau ženklų, nei esame pajėgūs į juos reaguoti. Pradėję pokalbį, ir kalbėtojas, ir klausytojas turi reaguoti arba tiesiogiai žodžiais, arba netiesiogiai gestais ar kitais neverbaliniais būdais (Gumperz, 1982).

R. W. Fasold, aptardamas kalbos sociolingvistiką, pabrėžia, kad vartodami kalbą, žmonės ne tik siekia suprasti pašnekovo mintis ir jausmus (Fasold, 1991). Tuo pat metu pašnekovai kalba siekia subtiliais būdais nustatyti savo tarpusavio ryšius, sutapatinti save su grupės atstovais ir nustatyti tam tikrus kalbinius ryšius. Šiuos ryšius išreiškia kreipimosi formos. Daugumoje kalbų jų yra dvi: vardai ir antro asmens įvardžiai. R. W. Fasold, aptardamas tekstų analizę, kuri vadinama teksto lingvistika, pažymi, kad svarbus rašytinių ar sakytinių tekstų tyrinėjimo bruožas yra rišlumo ir sąryšio sąvokos, kurios suteikia tekstui vientisumo.

Sociolingvistinė teorija kaip metodologinis diplomatinių raštų pagrindas gali būti taikoma šiais aspektais: 1) apibrėžiant socialinį statusą ir atstumą tarp adresato ir adresanto; 2) analizuojant funkcinį diplomatinių raštų stilių ir konvecinių pranešimų susiformavimą socialiniame-istoriniame kontekste; 3) identifikuojant reikšmės komunikavimą ir socialinių ryšių palaikymą; 4) įvertinant tarpusavio ryšius, išreikštus kreipimosi formomis ir kt.

1.2. Socialinė -psichologinė mandagumo teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas

Socialinė-psichologinė mandagumo teorija mokslininkų laikoma teoriniu kalbos ir kultūros tyrinėjimo pagrindu. Šią teoriją visų pirma analizuoja ir moksliniuose darbuose taiko pragmatikos mokslo specialistai ir lingvistai, ypač tyrinėdami ir lygindami šnekamosios kalbos mandagumo aspektus skirtingose kultūrose. Dėl universalumo ši teorija tinka ir rašytinės komunikacijos analizei: M. Nevalos moksliniame straipsnyje, remiantis mandagumo teorija,

nagrinėjama ankstyvoji Anglijos korespondencija. Ji plačiai taikoma nagrinėjant psichologinius tarpkultūrinio bendravimo aspektus bei internetinių komunikavimą.

Mandagumo teoriją sukūrė P. Brown ir S. Levinson 1978 m. Iki šiol ji laikoma įtakingiausia mandagumo teorija, nors esama ir jos universalumo kritikos, ypač kalbant apie mandagumo sampratą Vakarų ir Rytų kultūrose. Šią teoriją moksliniuose straipsniuose tyrinėjo L. Villki ir kiti autoriai. Teorijos pagrindas – įvaizdžio (veido) (angl. *face*) išsaugojimas. Įvaizdis suprantamas kaip tam tikra emocinė savastis, kurią galima ne tik prarasti, bet ir išsaugoti ar sustiprinti. P. Brown ir S. Levinson teigia: kiekvienas individas turi du įvaizdžius: teigiamą ir neigiamą. Teigiamas įvaizdis – tai individo noras būti vertinam socialinio bendravimo metu, o neigiamas įvaizdis – tai individo noras laisvai veikti ir būti laisvam nuo primestos valios. Teorija tvirtina, kad dauguma kalbos aktų (prašymai, pasiūlymai ir komplimentai) natūraliai kenkia arba klausytojo, arba kalbėtojo norimam įvaizdžiui, o mandagumas padeda ištaisyti tai, kas kenkia. Mandagumo laipsnis, kurį kalbėtojas pasirenka tam tikram kalbėjimo aktui, priklauso nuo kalbėjimo svarbos. Kalbėtojai įvertina kalbos svarbą atsižvelgdami į tris socialinius rodiklius: suvoktą socialinį atstumą tarp klausytojo ir kalbėtojo, suvoktą galios atstumą tarp jų ir vietą, kurią kultūroje užima kalbos aktas. Įvertinę kalbos svarbos laipsnį, kalbėtojai pasirenkamą tinkamą strategiją bei tinkamas lingvistines priemones strategijai įgyvendinti. Paminėtina, kad veido (įvaizdžio) metafora susijusi su individualiomis savybėmis ir abstrakčiomis sąvokomis: garbė, pagarba, vertinimas ir pan. L. Vilkki nurodo, kad žmonės mandagų elgesį laiko socialiai teisingo ir tinkamo elgesio ekvivalentu.

Terminas „mandagus“ (angl. *polite*) datuojamas XV a. ir kildinamas iš lotynų kalbos *politus*, reiškiančio „sklandus“, „malonus“. Šis terminas buvo siejama su sąvokomis „rafinuotas“, „elegantiškas“, o šios sąvokos įvardijo atitinkamą žmonių elgesį. Oksfordo etimologijos žodyno duomenimis, XVII a. mandagiam asmeniui buvo būdingos rafinuotos, pagarbios manieromis. Šio termino apibrėžimas susijęs su aukštesniosios klasės socialiniu elgesiu. Tai aiškiai iliustruoja šio termino etimologija ispanų, prancūzų, vokiečių ir danų kalbose: *cortesía*, *courtoise*, *höflichkeit*, *hoffelijkheid* (R. Márquez-Reiter, 2000).

Viduramžiais Vakarų feodalai kunigaikščiai, įtakoti pasaulietinės aukštuomenės etiketo, ėmė save išskirti iš kitų žmonių išreiškdami ir tuo pačiu sutapatindami save su tam tikromis mandagaus ir pagarbaus elgesio manieromis, tokiomis kaip lojalumas ir abipusis pasitikėjimas. Šių vertybių turėjo būti laikomasi norint deramai elgtis dvare, pasiekti sėkmės, pelnyti garbę. Šis elgesys buvo perimtas kunigaikščių, tarnavusių feodalams valdovams, vėliau jis paplito platesnėse socialinėse klasėse. Rūmų elgesio etiketas tapo gerbiamas socialinio elgesio modelis, kurio siekė ir kiti visuomenės nariai. Renesanso laikotarpiu sąvoka *courtoisie* pradedama sieti su sąvoka *civilite*.

Aukštuomenė ne tik rūpinosi socialinių manierų ir socialinio takto praktikavimu, bet ir civilizuota visuomenė, kurioje labai svarbus suvokimas, kad vieni visuomenės nariai priklauso nuo kitų, todėl norint palaikyti socialinę hierarchiją ir pusiausvyrą, turi būti laikomasi ne tik socialinio atstumo, bet ir apibusių įsipareigojimų tarp aukštesni ir žemesni statusą visuomenėje turinčių narių. Mandagaus elgesio tikslas buvo išlaikyti socialinės grupės tarpasmeninių santykių pusiausvyrą.

Nors mandagus elgesys pirmiausia siejamas su individu, jis iš esmės yra socialinis elgesys, nes yra visuomenės sąlygotas ir skirtas socialinės sąveikos struktūrizavimui. Kad elgesys būtų laikomas mandagiu, turi būti nustatytas standartas, kurį pripažįsta socialiniame procese dalyvaujantys asmenys. Šis standartas pagrįstas kolektyvinėmis vertybėmis arba normomis. Mandagumas yra socialinės sąveikos forma, kuri tarpininkauja tarp individo ir visuomenės. Jis gali būti išreikštas komunikaciniais ir nekomunikaciniais veiksmais.

H. J. Bowe ir K. Martin mandagumą tyrinėjo tarpkultūriniu požiūriu ir atskleidė nuo konteksto ir lūkesčių priklausantį skirtingą rašytinės ir sakytinės kalbos supratimą įvairiose kultūrose. Autoriai pristatė B. Fraser išskirtus (1990) keturis mandagumo požiūrius: socialinės normos požiūrį, pokalbio maksimos požiūrį, veido išsaugojimo požiūrį ir pokalbio sandorio požiūrį. Rašytinės komunikacijos požiūriu aktualiausia yra pokalbio maksimos teoriją, kurią sukūrė G. Leech 1983 m. siekdamas paaiškinti, kodėl žmonės skirtingai perteikia reikšmę. Autorius išskiria du elementus: kalbėjimo veiksmą ir požiūrį arba statusą, kurį kalbėtojas pasirenka: būti patikimu, mandagiu, ironišku ir pan. G. Leech pateikė pragmatišką dviejų dalių struktūrą, sudarytą iš tekstinės ir tarpasmeninės retorikos. Maksimos yra praktinio pobūdžio lygiai, kurie padeda apibrėžti taktą tam tikrose kalbinėse situacijose: 1. Naudos lygis, paaiškinantis, kaip kalbos proceso dalyvis vertina veiksmą naudos požiūriu sau ar adresatui. 2. Pasirinkimo lygis, kuris paaiškina, koku mastu veiksmas atliekamas adresato pasirinkimu. 3. Netiesioginiškumo lygis, kuris paaiškina, kiek daroma išvadų veiksmo metu. 4. Valdžios skalė, kuri paaiškina atstumą tarp komunikacijos dalyvių valdžios vienas kitam požiūriu. 5. Socialinio atstumo lygmuo, kuris paaiškina dalyvių solidarumo laipsnį. Ši teorija labiau orientuota į adresatą (H. J. Bowe ir K. Martin, 2007).

Socialinę-psichologinę mandagumo teoriją tyrinėję R. W. Janney ir H. Arndt teigė, kad daugelis tarpkultūrinio komunikavimo problemų kyla dėl sunkumų, kylančių randant tinkamus bendravimo su užsienio partneriais būdus. Net ir nedidelius nesusipratimus kartais būna nelengva suderinti, jei partneriai nepasirenka tinkamos strategijos ir metodų. Šiuo atžvilgiu labai svarbūs mandagumo kaip vieno svarbiausių komunikacijos aspektų tyrimai. Trūksta šio dalyko sisteminių tyrimų, nes mokslininkai nesutaria, kaip jis turi būti apibrėžiamas kaip studijų objektas.

Anot R.W. Janney ir H. Arndt, socialinė-psichologinė mandagumo terorija – su tinkamu elgesiu siejama teorija, kuriai būdingi dinamiški tarpasmeniniai ryšiai, kuriuos galima stebėti, apibūdinti ir paaiškinti. Autorių teigimu, socialiniu-psichologiniu požiūriu mandagumas nėra statiška loginė sąvoka, bet dinamiškas tarpasmeninis veiksmas, kurį galima stebėti, apibūdinti ir paaiškinti funkciniais interakcijos terminais. Autoriai išskiria dvi mandagumo rūšis: socialinis mandagumas ir taktas. Socialinis mandagumas susijęs su žmonių poreikiu sklandžiai bendrauti. Kaip tam tikros grupės nariai, žmonės turi elgtis mažiau ar daugiau nuspėjamai, kad pasiektų socialinį koordinavimą ir palaikytų komunikavimą. Vienas iš būdų tai pasiekti – laikytis socialinio mandagumo formalumų, kuriuos tyrinėtojai apibūdina skirtingais terminais: mandagumo formulės, komplimentų formulės ir pan. Socialinio mandagumo funkcija – sukurti standartinių strategijų sistemą dalyvauti socialinėse situacijose, tokiose kaip pokalbio pradėjimas (pasisveikinimas, prisistatymas, atsakymas į pasveikinimą, pokalbio temos pristatymas), pokalbio palaikymas (pertraukimas, žodžio suteikimas, pokalbio temos pakeitimas, prašymas pakartoti ar paaiškinti ir pan.) ir pokalbio pabaigimas (baigiamosios temos, baigiamieji pokalbiai, atsisveikinimas). Taktas – kitas svarbus komunikacijos aspektas, susijęs su žmonių poreikiu išlaikyti įvaizdį ir baime jį prarasti. Būdami socialinės sąveikos partneriai, žmonės daugiau ar mažiau priklauso vieni nuo kitų bendradarbiaudami ir išlaikydami trapią pagarbos ir dėmesio pusiausvyrą įvaizdžiui išsaugoti. Vienas svarbiausių būdų tai daryti ir išvengti konfliktų – būti taktiškais. Būti taktiškam – tai ne tik elgtis socialiai teisingai paisant socialinio elgesio normų, bet elgtis palaikant tarpasmeninį bendravimą ir nesakyti ar nedaryti to, kas supykdytų kitus ar įžeistų jų jausmus. Socialinio mandagumo ir takto palyginimas pateikiamas schemeje:

	SOCIALINIS MANDAGUMAS	TAKTAS
OBJEKTAS	<i>grupė:</i> socialiai priimtinos komunikavimo formos, normos, formalumai, ritualai ir pan.	<i>partneris:</i> tarpasmeninį bendravimą palaikantys metodai, stiliai ir strategija
SISTEMIŠKUMAS	<i>interakcinis:</i> efektyvus, nekomplikuoto bendravimo su kitais grupės nariais poreikis	<i>tarpasmeninis:</i> žmonių poreikis išsaugoti įvaizdį ir palaikyti teigiamus ryšius su partneriais
FUNKCIJA	<i>reguliuojanti:</i> palengvina koordinuotą apsikeitimą įprastais pokalbio	<i>sutaikomoji:</i> padeda išvengti grėsmės įvaizdžiui, palengvina

Diplomatinių raštų požiūriu, socialinis mandagumas svarbus dėl socialiai priimtų rašytinės komunikacijos normų ir formalumų paisymo bei efektyvaus komunikavimo raštu.

Socialinė-psichologinė mandagumo teorija kaip metodologinis diplomatinių raštų pagrindas taikytina šiais aspektais: 1) aptariant teigiamo įvaizdžio svarbą rašytinėje komunikacijoje turinio ir formos požiūriais; 2) susiejant aukštuomenės etiketą su diplomatinių raštų etiketu; 3) įvertinant socialinį mandagumą ir taktą rašytinės komunikacijos požiūriu ir kt.

1.3. Retorikos teorija kaip metodologinis rašytinės komunikacijos tyrimo pagrindas

Klasikinė retorika nuo Antikos laikų laikoma sakytinės ir rašytinės kalbos mokymo sistema. Aristotelis, Kvintilianas, Demostenas, Ciceronas ir kiti antikinio pasaulio autoritetai sukūrė teorinius šio mokslo pagrindus. Pirmiausia retorikos terminas buvo taikomas tik sakytinei kalbai. *Rhetorike* graikų kalba reiškia „kalbėtojas“, ir reiškia kalbėjimo meną. Tie patys bendri principai valdo ir sakytinę, ir rašytinę kalbą, todėl retorikos sąvoka apima abi šias kalbos formas. Šiuolaikinis retorikos tyrinėtojas D. J. Hill retoriką apibūdina kaip mokslą ir meną. Kaip mokslas, retorika atranda ir nustato kalbos dėsnius, o kaip menas atskleidžia, kaip tie dėsniai pritaikomi praktikoje. D. J. Hill formuluoja retorikos apibrėžimą: *retorika yra mokslas apie efektyvaus kalbos dėsnius, arba efektyvaus kalbėjimo ir rašymo menas* (Hill, 2008). C. Poster laiškų rašymo meną nagrinėja vadovaudamasis epistoline teorija, kuri siejama su antikos retorika. L. C. Mitchel pateikia penkis svarbiausias laiškų rašymo taisykles: laiško autorius turėtų naudoti tinkamą kreipinį atsižvelgiant į tai, kam laiškas rašomas; visame laiške autorius turi vartoti pagarbias frazes; autorius turi pabaigti laišką ne staiga, bet su baigiamąją fraze, po kurios bus parašas; autorius turi baigti laišką ne per ilgą frazė, bet ji turi būti pagarbi; parašas turi atitikti titulą, neturi būti jokio daugiažodžiavimo. Šios penkios taisyklės susijusios su laiškų rašymo protokolu ir atitinka laiško įvadą, dėstymą, pabaigą, parašą ir adresą. Autorės išvalga teigia, kad visuomenė sieja rašytinę kalbą su kompetencija.

Kaip teigia Z. Nauckūnaitė, *naujosios XX a. komunikacijos teorijos iš esmės tik adaptavo retorikos kanonus* (Nauckūnaitė, 2002). Autorės teigimu, tradicinę retoriką XX a. tyrinėjo belgų ir prancūzų mokslininkai, o C. Perelman naujai besiformuojančią mokslo sritį pavadino neoretorika – naująja retorika ir apibrėžė ją kaip įtikinamos komunikacijos teoriją. Neoretorikos atstovų teigimu, retorikos objektą sudaro įvairios žodinės komunikacijos sąlygos ir formos, o retorika – tai mokslas apie įtikinimo būdus taikomus ir iškalbos, ir kitokio žanro tekstams.

Yra išskiriami penki klasikiniai retorikos kanonai: invencija, dispozicija, elokucija, memorija ir akcija. Invencija – tai radimas, ką pasakyti. Invencija yra meninė ir nemėninė. Meninė priklauso retorikai ir sukuriama kalbėtojo arba rašytojo. Aristotelis išskyrė tris efektyvius įrodymo (įtikinimo) tipus: *ethos*, *pathos* ir *logos*. *Ethos* – tai tinkamos temos, kalbėjimo vietos, laiko ir trukmės parinkimas; *pathos* – tai sumanus sudominimas tema; *logos* – tai pastangos kalbą padaryti suprantamą klausytojams. Antras retorikos kanonas – dispozicija susijusi su teksto kompanavimu bei su konkrečiu sakinio ar rašytinio teksto tikslu. Tai tikslingas ir logiškas teksto išdėstymo ir sukompanavimo mokslas, atsižvelgiant į jo rūšį, žanrą, kalbėjimo tikslus ir būsimą auditoriją. Ypač akcentuojamas būsimos komunikacijos aiškumo aspektas. *Rhetorica ad Herennium* (86-82 m. pr. Kr.) išdėstomos monologinės kalbos dalys:

Įžanga (*Exordium*)

Priešistorės (pagrindinių faktų, įvykių) pasakojimas (*Narratio*)

Ginčytinų dalykų aiškinimas arba terminų apibrėžimas (*Explicatio* arba *Definitio*)

Pasiūlymo arba teiginio (tezės) išdėstymas (*Partitio*)

Įrodymas ir įtikinimas (*Amplificatio*)

Priešingų argumentų atrėmimas (*Refutatio* arba *Reprehensio*)

Išvados (*Peroratio* arba *Epilogus*)

Logiškas komunikacijos išdėstymas ypač svarbus dispozicijos požiūriu. Trečias retorikos kanonas – elokucija – tai minčių reiškimo būdas, stilius. Jos uždavinys – kad mintis ir žodis sudarytų turinio ir formos dermę, o kalba būtų pritaikyta konkrečioms aplinkybėms ir konkrečiai auditorijai. Antikinėje retorikoje buvo skiriami trys stiliai: žemasis, vidurinis ir aukštasis. Pirmieji du buvo vartojami neformaliose situacijose, o trečiąjį rinktausi iškilmingoms ceremonijoms. Ketvirtas kanonas – memorija suvokiamas kaip kodo lygmuo, susijęs su forma sakytojai kalbai perteikti. Siekiant palengvinti adresatui suvokti informaciją arba ją estetiškai pateikti, pasirenkamas atitinkamas spausdinto teksto formatas, šriftas, tekstas skaidomas pastraipomis ir pan. Penktasis kanonas – akcija – tai komunikacijos akto (įvykio) lygmuo, kuriame realizuojamas autoriaus sumanymas ir vyksta lingvistinis adresanto ir adresato bendravimas, kurio forma priklauso nuo socialinių tikslų.

Laiškų rašymas viduramžiais ir renesanso laikotarpiu buvo susijęs su antikinio pasaulio retorikos teorija. H. W. Hildebrandt straipsnyje dėsto, kad retorika, įvardijama kaip rašytinė komunikacija, buvo svarbi viduramžių mokyklų disciplina, kur laiškai buvo susiję su klasikiniu, žodiniu palikimu. Viduramžiais visuomenėje dominavo bažnyčia, išsilavinimo galimybės buvo ribotos. Kaip vieną iš dvejų laisvųjų menų, žodinę retoriką iš lėto keitė rašytinė

retorika. Priešingai, klasikiniame pasaulyje retorika dominavo sakytinėje kalboje ir buvo laikoma įtikinėjimo priemone. Antikinio pasaulio mokytojai turėjo tiesioginės įtakos mokant laiškų rašymo.

Laiškų rašytojai laikėsi trijų žodinės retorikos principų: inventio (laiško turinio, temos parinkimas), dispositio (laiškų teksto išdėstymas, išskiriant įvadą, dėstymą ir išvadas) ir elocutio (laiško stilius, derinant įmantrumą su aiškumu ir taisyklingumu). Šios tradicijos laikėsi Anglijos, Italijos ir Vokietijos laiškų rašymo praktikai.

Retorikos teorija kaip metodologinis diplomatinių raštų pagrindas gali būti taikoma šiais aspektais: 1) analizuojant retorikos kanonų taikymą diplomatiniuose laiškuose; 2) analizuojant pagarbias frazes ir mandagumo kreipinius; 3) įvertinant rašytinės komunikacijos istorinę raidą nuo antikos laikais rašytų laiškų iki šiuolaikinio laiškų rašymo naudojantis elektroninio komunikavimo priemonėmis ir kt.

2. DIPLOMATINIŲ RAŠTŲ TIPAI IR ISTORINĖ RAIDA

2.1. Diplomatinį raštų ir oficialių dokumentų tipai

Tarptautinėje diplomatijos praktikoje skiriamos šios susirašinėjimo tarp Užsienio reikalų ministerijos ir užsienio atstovybių formos:

Nota – tai asmeniškai užsienio reikalų ministro ar valstybės sekretoriaus adresuotas raštas kitos šalies pasiuntiniui ant siuntėjo asmeninio blanko su kreipiniu, oficialia pabaiga ir parašu. Registracijos numeris tokiems laiškam nesuteikiamas.

Verbalinė nota – tai neasmeninis užsienio valstybei skirtas raštas su registracijos numeriu, pavadinimu „Verbalinė nota“, tarptautine mandagumo kreipimosi ir užbaigimo forma.

Aplinkinė nota – tai neasmeninis, visoms diplomatinėms ir kitoms užsienio atstovybėms skirtas pranešimas, atitinkantis visus verbalinės notos formos elementus.

Memorandumas – tai raštiškas pranešimas, pavyzdžiui, savo politinės pozicijos išsakymas arba rašomas siekiant nutraukti diplomatinis santykius.

Aide Memoire – tai laisvos formos raštas, informuojantis apie asmeninę poziciją, ir dažniausiai po pokalbio įteikiamas pašnekovui kaip „priminimas“.

Šios klasifikacijos autorius H. W. Beuth samprotauja, kad informacijos valdymas vyksta raštu, biurokratija gyvena iš raštų, tačiau būtent diplomatijoje pokalbis dažnai vaidina daug didesnę reikšmę (Beuth, 2009). Sociolingvistikos požiūriu, kalba yra naudojama socialiniams tikslams, o diplomatinį raštų socialinis tikslas yra palaikyti komunikavimą. Formalieji dokumentai atskleidžia socialinio atstumo aspektą komunikacijoje: socialinis statusas atskleidžiamas per tinkamo rašymo stiliaus pasirinkimą.

2.1.1. Notos

Viena dažniausiai naudojamų diplomatinio susirašinėjimo formų – nota (lot. *ženklas, pastaba*) apibūdinama kaip oficialus diplomatinis vienos valstybės kreipimasis į kitą, reiškiant pretenzijas, protestą ar informuojant apie kokius nors įvykius ar dalykus (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985).

Diplomatijos teoretikas E. Satow nurodo, kad nota gali būti parašyta pirmuoju arba trečiuoju asmeniu, abejais atvejais jos pasirašomos. Pirmuoju atveju notos stilius yra draugiškesnis, antruoju – griežtesnis, pasirenkamas rimtiems atvejams. Notą sudaro penkios formalios dalys. Pirmoji – mandagumo kreipinys (pranc. *l'appel*), būtent, „pone“, „pone ministre“, ir pan. (pranc. *Sire, Monseigneur, Monsieur le Ministre, Monsieur*). Antroji – kreipinys pagal asmens titulą: „Jūsų šventenybe“, „Jūsų didenybe“ ir pan. (pranc. *Saintete, Majeste*). Trečioji – mandagumo frazė, kuria

nota baigiama išreiškiant pagarbą, prisirišimą, dėkingumą, parodant dėmesį ir pan. Toliau rašoma data, adresato pavardė pirmo puslapio kairės pusės apačioje ir adresas. E. Satow pažymi, kad egzistuoja tam tikra visuotinai pripažinta notos forma, tačiau galimi skirtumai priklausomai nuo vietos papročių. Autorius pastebi, kad rengiant notas būtina atkreipti dėmesį net į pačias mažiausias smulkmenas, tokias kaip popieriaus formatas ir rūšis, kadangi neapdairumas gali būti pastebėtas tose šalyse, kuriose mažiausiai tikimasi.

A. Lydeka pažymi, kad diplomatai ir politikai savo darbe dažniausiai naudoja teisinę galią turinčius dokumentus – notas bei teisinės galios neturinčius dokumentus – pro memoria (atmintinė) ir memorandumas (Lydeka, 2002). Notomis susirašinėja tarpusavyje diplomatinės atstovybės reikšdamos pretenzijas, protestą arba informuodamos viena kitą apie kokius nors įvykius ir faktus. Notą diplomatinė atstovybė įteikia šalies, į kurios vyriausybę kreipiamasi, užsienio reikalų ministerijai. Nota spausdinama oficialiame blanke su valstybės herbu ir rašoma trečiuoju asmeniu kuria nors toje valstybėje priimta tarptautine bendravimo kalba. Autorius savo knygoje pateikia standartinę notos schemą. Verbalinė nota (pranc. *note verbale*) rašoma dėl paprastesnių dalykų, pvz., norint gauti vizą, patvirtinti kai kuriuos neseniai įvykusiame pokalbyje aptartus teiginius ar paaiškinti tai, kas spėjama galėjo būti netiksliai suprasta. Šios notos forma tokia pati kaip ir oficialiosios. Verbalinė nota taip pat rašoma notos blanke trečiuoju asmeniu. Joje dedamas užsienio reikalų ministerijos (ar kitos notą parengusios žinybos) antspaudas, nurodomas adresas. Asmenine nota, dar vadinama oficialiuoju laišku, kas nors pranešama arba atsakoma į gautą tokią pat notą. Ji rašoma notos blanke pirmuoju asmeniu. Viršuje nurodomas adresas ir data. Antspaudas nededamas. Asmeninės notos kalba būna ne tokia oficiali. Į notą atsakoma tiktai nota; į oficialiąją – oficialiąją, į verbalinę – tik verbaline. Notos pradžioje ir pabaigoje būtini komplimentai. Atsakomojoje notoje jie turi būti tokie pat, kaip ir gautoje.

Asmeninė nota – oficialus diplomatinis vienos valstybės vyriausybės kreipimasis raštu į kitą. Autoriaus teigimu, nota siunčiama itin svarbiais klausimais ar informuojant apie kokį nors įvykį pagal atitinkamus diplomatinis protokolo reikalavimus. Asmeninės notos siunčiamos, kai pranešama apie šalies pavadinimo ar vyriausybės pasikeitimą, dvišalių santykių reguliavimo reikalus ir pan. Pasiuntinys siunčia asmenines notas diplomatinio korpuso kolegoms apie savo įgaliojimus, apie savo laikiną išvykimą ar visam laikui paliekant šią šalį, kai grįžtama į šalį po laikino išvykimo iš jos. Notomis sveikinama nacionalinės šventės ir valstybės vadovų asmeninių švenčių progomis bei reiškiamos užuojautos dėl mirties. Asmeninėms notoms būdingi formalieji požymiai: rašoma pirmuoju asmeniu, spausdinama notos blanke, blanko viršutiniame dešiniajame kampe spausdinamas siuntėjo miesto pavadinimas (pvz., Vilnius) ir notos išsiuntimo data, numeris notos originale niekada nerašomas. Asmeninėse notose adresatas skiriasi priklausomai nuo rango.

Jūsų Ekscelencija kreipiamasi į prezidentą, ambasadorių, Jūsų Karališkoji Didenybė - į karalių, Jūsų Eminencija - į kardinolą. Asmeninės notos pabaiga gali būti viena iš trijų: *Prašau Jus, Gerbiamas Seimo Pirmininke, priimti mano didžiausią pagarbą Jums; Prašau Jus, Ekscelencija Ambasadoriau, priimti mano didžiausią pagarbą; Prašau Jus, Didžiai Gerbiamas Pone, priimti mano didžią pagarbą.*

V. Misevičiaus teigimu, verbalinė nota yra labiausiai paplitęs diplomatinio susirašinėjimo būdas. Tai pranešimas raštu, kurį diplomatinė atstovybė sudaro trečiuoju asmeniu be parašo ir kuris prilyginamas žodiniam pareiškimui. Verbalinės notos apima labai platų klausimų ratą, reglamentuojamų apribojimų nėra. Verbalinė nota spausdinama notų blanke ir nepasirašoma. Cirkuliarinė nota adresuojama tuo pačiu laiku keliems adresatams (Misevičius 2005).

R. P. Barston nurodo, kad šiuolaikinėje diplomatijos praktikoje valstybės tarpusavio komunikacijai paprastai naudoja keturis būdus: notas, laiškus memorandumus ir aides-memoires. Notos yra labiausiai paplitusi diplomatinio susirašinėjimo forma ir tai yra pati formaliausia forma. Jos rašomos įvairiais atvejais pradedant kasdieniniais administracijos pranešimais ir baigiant oficialiomis protesto notomis prieš kitų valstybių veiksmus. Autorius analizuoja atskirus notų rašymo atvejus, išskirtinai atkreipdamas dėmesį į protesto notas. Autorius pažymi, kad protesto notos paprastai išreiškia valstybės poziciją, jos gali reikšti ir politinės paramos siekį. Protesto notos rašomos dėl įvairių priežasčių: siekiant sustabdyti nepalankią kitos šalies vykdomą politiką, apginti savo interesus, atkreipti vyriausybės dėmesį arba net daryti jai spaudimą siekiant savo valstybės interesų. Protesto notos dažnai rašomos dėl branduolinių ginklų bandymo. R. P. Barston kaip pavyzdį pateikia 1963 m. Naujosios Zelandijos ambasados notą Prancūzijos užsienio reikalų ministerijai, kurioje išreiškiamas nepasitenkinimas Prancūzijos sprendimu pakeisti ilgalaikės branduolinių bandymų programos vietą iš Sacharos į Ramiojo vandenyno pietus. Kiti protesto notų rašymo atvejai susiję su vandenyno ir pakrančių tarša, pavyzdžiui, toksinių karinių atliekų tarša Japonijos jūroje sąlygojo Japonijos protestą prieš Rusijos Federaciją. Valstybės protesto notomis reiškia pretenzijas į teritorijas, sienas, ypač ilgai užsitęsias ginčas dėl jūros sienos. Kaip pažymi R. P. Barston, būtent pastarieji konfliktai yra gana dažnas tarptautinių santykių reiškinys. Kitas konfliktų, kurie išreiškiami notomis, šaltinis – nesutarimai dėl žūklės zonų. Kaip pavyzdį autorius pateikia 2003 m. Slovėnijos Respublikos notą Jungtinėms Tautoms dėl ginčytinų žūklės zonų Adrijos jūroje. Protesto notomis, susijusiomis su teritoriniais ginčiais, valstybės siekia susigrąžinti teisę į neteisėtai okupuotas teritorijas. Toks atvejis – tai autoriaus pateikiamas Kinijos ir Vietnamo ginčas dėl Nanša salų. Atskiras protesto notų rašymo atvejis – oro erdvės pažeidimas. R. P. Barston šį atvejį iliustruoja didelį atgarsį pasaulyje sukėlusiu incidentu, kai Sovietų Sąjunga numušė JAV lėktuvą virš Sverdlovsko 1960 m. gegužės 6 d. (Barston, 2006).

Kai kuriais atvejais valstybės protesto notas siunčia per Jungtines Tautas, siekdamas didesnio viešumo bei dėmesio. Daugybė Kipro problemos aspektų buvo sprendžiama būtent notomis, siunčiamomis per Jungtines tautas.

Be minėtų notų, R. P. Barston išskiria kolektyvines notas, kuriomis keletas šalių kreipiasi į vyriausybę ar tarptautinę instituciją koku nors klausimu.

Notos, kaip rašytinės komunikacijos tipas, išlaikė nekintančią formą ir formalų funkcinį stilių. Sociolingvistinės teorijos požiūriu, notos padeda išlaikyti socialinį atstumą, kuris itin svarbus sprendžiant ginčytinus valstybių tarpusavio santykių klausimus. Mandagumo teorijos požiūriu, notos išlaiko pagarbos ir statuso reikalavimus bei padeda spręsti nesupratimus.

2.1.2. Laiškai

Laiškai nuo Antikos laikų laikomi svarbia komunikacijos forma, jų rašymo kanonas siejamas su antikine retorikos tradicija. Jie vertinami kaip svarbi politinio, kultūrinio ir socialinio istorinio žmonijos palikimo dalis.

Kaip ir notos, laiškai yra plačiai naudojami diplomatinėje korespondencijoje. R. P. Barston atkreipia dėmesį, kad laiškai, panašiai kaip notos, turi įprastas pradžios ir pabaigos formules. Laiškai dažniausiai rašomi siekiant iškelti tam tikrus klausimus ir paaiškinti vykdomą politiką (Barston, 2006).

Asmeninį laišką vienos šalies vadovas kitos šalies vadovui kartais siunčia kaip notos priedą. Pavyzdžiui, Prezidentas Reiganas, siekdamas išvesti iš aklavietės derybas dėl Kipro, 1984 m. lapkričio 22 nusiuntė asmeninį laišką Turkijos Prezidentui, ragindamas daryti tam tikrų nuolaidų derybų procese.

Konfliktų metu valstybės laiškais įspėja ir priešus, ir draugus. Itin svarbūs laiškai krizių metu. Šiuo atveju valstybės siekia sustiprinti komunikacijos kanalus, rašo kolektyvinius laiškus. Jugoslavijos konflikto metu Europos Taryba kolektyviniu laišku įspėjo Serbijos valdžią dėl galimų pasekmių atsisakius priimti Vanco-Ouveno (angl. *Vance-Owen*) taikos planą.

Laiškai, kaip pagrindinė komunikacijos priemonė, buvo naudojami Viduramžiais ir Renesanso laikotarpiu. Tuo metu laiškų rašymas buvo retorinis menas ir šio meno įgūdžių buvo išmokstama įgyjant retorinį išsilavinimą arba kopijuojant šio žanro pavyzdžius, kurie buvo kaupiami atskirai išleistuose formularuose. Laiškų rašymo menas buvo žinomas kaip *ars dictaminis* arba *ars dictandi*. Būtent tuo metu laiškų rašymo menas labiausiai ištobulėjo, buvo sukauptos laiškų kolekcijos. Paprastai viduramžių laiškuose turėjo būti penkios privalomos dalys: pirmoji, pasveikinimas, pagal viduramžio etiketo reikalavimus turėjo būti labai griežtai reglamentuotas,

atsižvelgiant į asmens padėtį visuomenėje; antra dalis – įžanga, arba palinkėjimas, (lotyniškai *exordium* arba *captatio benevolentie*) buvo skirta nukreipti skaitytoją tinkama linkme; šioje dalyje dažnai buvo vartojama patarlė arba citata; trečioji dalis – pasakojimas; ketvirtoji dalis – peticija (prašymas) ir penktoji – pabaiga. Kitas svarbus epistoliarinio žanro elementas buvo tinkamos žodyno parinkimas ir žodžių tvarka sakiniuose. Visa tai turėjo vieną tikslą – malonu skaityti, malonu girdėti.

Dar vienas svarbus elementas, susijęs su laiškų rašymu praeityje – pasiuntinys. Parastai popieriaus lapas, ant kurio parašytas laiškas, buvo sulenkiamas ir antspauduojamas, siekiant išvengti trečiųjų asmenų smalsumo perduodant laišką adresatui. Tačiau viduramžiais dažnai laiškai būdavo „išslaptinami“ ir garsiai perskaitomi.

Pastaraisiais metais užsienyje buvo atlikta nemažai istorinių epistoliarinio žanro tyrinėjimų. Vienas iš įdomesnių atvejų – monarchų Elžbietos I ir James VI laišakai, rašyti 1590-1603 m. Elžbieta per savo gyvenimą parašė apie 3000 laiškų. Tai įdomus ir turtingas karališkosios diplomatijos palikimas. Monarchų laiškų rašymas buvo itin ritualinis procesas. XIII-XIV a. monarchų laišakai buvo rašomi lotyniškai, juos dažniausiai rašydavo sekretoriai, o perduodavo pasiuntiniai. Į laišką buvo privalu atsakyti. Dauguma laiškų buvo politinio pobūdžio, nes svarbiausias jų rašymo tikslas buvo diplomatinių santykių stiprinimas ir jų išsaugojimas. Šešiolikto amžiaus pradžioje atsirado ambasadoriai, kurie palengvino susirašinėjamą tarp monarchų. Tuo metu, plintant švietėjiškoms idėjoms, kito laiškų rašymo samprata. D. Erasmus ir kiti švietėjai skatino individualaus stiliaus išraišką, šablonų vengimą. Nepaisant ambasadorių atsiradimo, XVI a. nepaprastai išpopuliarėjo karališkų asmenų susirašinėjimas, o karališka diplomatija įgavo iki tol nebūdingą asmenišką stilių. Kita vertus, nors kai kurių laiškų rašyme monarchai tiesiogiai nedalyvavo, jie siekė kontroliuoti laiško turinį ir minčių išdėstymą (Allinson, 2007).

Atkreiptinas dėmesys, kad ir Lietuvoje esama epistoliarinio žanro palikimo, būtent, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino (apie 1275-1341) laišakai, kurie laikomi vieni pirmųjų Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės raštijos paminklų. Jie svarbūs ne tik kaip Lietuvos politinės istorijos ir kultūros istorijos šaltinis, bet ir kaip Viduramžių epistoliarinės literatūros pavyzdžiai ir siejami su diplomatinio susirašinėjimo pradžia.

Išliko šešių laiškų nuorašai. Laiškai buvo parašyti lotyniškai 1323-1324 m. Vilniuje ir adresuoti popiežiui Jonui XXII bei katalikiškiesiems Vakarams, daugiausia vokiečių miesteliams. Laiškuose buvo norima įtikinti, kad kryžiuočiai yra ne krikščionybės skleidėjai, o užkariautojai, pažadu krikštytis (priimti katalikybę) buvo siekiama išvengti Lietuvos valstybės teologinės izoliacijos nuo Vakarų Europos. Laiškuose kviečiami į Lietuvą iš kitų kraštų įvairūs amatininkai, meistrai, specialistai: akmenskaldžiai, malūnininkai, račiai, batsiuviai, sidabraliniai, ginkladirbiai,

riteriai, ginklanešiai, žemdirbiai, žvejai, pirkliai, gydytojai. Jiems garantuojama tikėjimo laisvė ir geros darbo sąlygos. Tai rodo, kad Gediminas vykdė plačią Lietuvos ūkinio, kultūrinio ir karinio ugdymo programą. 1323 metų laiškuose pirmą kartą paminėtas Vilnius kaip Lietuvos sostinė. Kadangi laiškus rašė krikščionis raštininkas, o jam diktavo pagonis kunigaikštis, laiškų stiliuje susipina pagoniškosios ir krikščioniškosios mąstysenos bei kalbėsenos ypatybės.

Laiškai, kaip diplomatinių raštų tipas, susiję su adresato ir adresanto sąvokomis, kurios yra vienos esminių komunikacijos procese. Klasikinės retorikos teorijos požiūriu, laiškai iliustruoja rašytinės kalbos dėsnių pritaikymą praktikoje efektyviam komunikavimui.

2.1.3. Memorandumai, pro memoria ir kt.

Memorandumo sąvoka (lot. *memorandum* – tai, kas atsimintina) diplomatijos kontekste Tarptautinių žodžių žodyne apibūdinamas dvejopai: 1. įsidėmėtinų dalykų raštas; užrašas atminimui; 2. diplomatinis aktas, detaliam išdėstantis kurio nors klausimo esmę, faktinę ir teisinę argumentaciją. Pro memoria apibūdinama kaip sąvoka kam nors atminti.

Šią diplomatinio susirašinėjimo formą glaustai aptaria lietuvių autoriai V. Misevičiaus ir A. Lydeka. Anot V. Misevičiaus, memorandumas – tai dokumentas, detaliam išdėstantis esmę klausimų, kurie sudaro tarptautinio dokumento objektą. Memorandumas pridedamas prie asmeninės ar verbalinės notos arba įteikiamas kaip savarankiškas dokumentas be parašo ir antspaudo. Šiame dokumente išdėstoma klausimo esmė, jo analizės aspektai, įvairios nuomonės ir argumentacija. Memorandumas spausdinamas notų blanke. Memorandumas įteikiamas asmeniškai.

Kaip pastebi A. Lydeka, memorandumas – analitinis, kokią nors problemą įvairiais aspektais nagrinėjantis, dokumentas. Jame išdėstomi argumentai, polemizuojama su kitos šalies teiginiais. Memorandumas paprastai būna 10-20 lapų. Prie memorandumo kartais pridedamas protokolas, memorandumas gali būti ir asmeninės ar verbalinės notos priedas – tokiu atveju pakanka trumpo teksto.

Memorandumas spausdinamas paprastame lape, jo pasirašyti nereikia, tik nurodoma parengimo vieta ir data. Adresatui jis įteikiamas asmeniškai arba per pasiuntinį.

Autorius taip pat išskiria pro memoria (liet. *iš atminties*). Tai darbinis dokumentas, kuriame pasižymimos atskiros pastabos. Pro memoria rašoma trim atvejais: prieš pokalbį, iškart po pokalbio ir tada, kai jos prašoma. Prieš pokalbį rašomoje pro memoria pažymimos pagrindinės mintys dėl problemos, kuri bus aptariama pokalbio metu. Pageidaujama dokumento apimtis – vienas lapas. Iškart po pokalbio dokumente surašomi pokalbio dalyviai, jų pasisakymai, siūlymai, argumentai ir kt. Tai padeda geriau prisiminti pokalbio turinį ir eigą.

R. P. Barston požiūriu, memorandum yra ypač detalus dokumentas, kuriame išdėstomi faktai ir argumentai. Jis panašus į notą, tačiau stilistiškai yra daug laisvesnis, jame nėra privalomų pradžios ir pabaigos formuluočių, jo nereikia pasirašyti. Memorandumas dažnai siunčiamas kartu su laišku. Šiais laikais memorandumai rašomi įvairiais atvejais. Autorius pateikia keletą memorandumų pavyzdžių, vienas iš jų – 1960 m. sausio 27 d. Sovietų Sąjungos memorandumas Japonijai, susijęs su JAV-Japonijos Dvišalio bendradarbiavimo ir saugumo sutartimi. Šiame memorandume Sovietų Sąjunga kelia Japonijai tam tikras sąlygas, kurias įgyvendinus Sovietų Sąjunga grąžintų Japonijai priklausančias salas. Taip pat memorandumai rašomi siekiant paaiškinti tam tikrus sutarties skyrius arba punktus (Barston 2006).

Memorandai, pro-memoria ir kt. kaip diplomatinų raštų tipai artimi retorikos teorijos kanonams, iš kurių svarbiausias – dispozicija (logiškas teksto išdėstymas ir argumentavimo aiškumas).

2.2. Tarptautiniai teisiniai dokumentai

Geros manieros, mandagumas ir gebėjimas susitarti yra laikomi tarptautinių santykių varomąja jėga. Valstybės tariasi ir derasi įvairiais fundamentaliais klausimais, pradedant taikos derybomis ir baigiant kultūriniais mainais. Derybos yra svarbi diplomatijos proceso dalis ir dažnai baigiasi siekiamu rezultatu – tarptautinių sutarčių rengimu ir įteisinimu. Šis procesas neatsiejamas nuo komunikavimo raštu. Tarptautinių sutarčių rengimą ir įteisinimą reglamentuoja tarptautiniai dokumentai, kurių vienas svarbiausių - 1969 metų Vienos konvencija dėl Tarptautinių sutarčių teisės. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl tarptautinių sutarčių“ reglamentuoja tarptautinių sutarčių rengimo ir įteisinimo procesus mūsų valstybėje.

Tarptautinės sutartys, kaip ir diplomatinė korespondencija, atitinka tam tikrus formalus, o jų pasirašymas yra protokolinio ceremonialo dalis.

Tarptautiniai teisiniai dokumentai savo prigimtimi yra daugiakalbiai, todėl neišvengiamai atsiranda tekstų vertimo ir vienodo suvokimo bei traktavimo problemų. Kalbos aiškumas yra svarbi tarptautinės diplomatijos ir diplomatinų raštų tema, nes dabartinėmis aplinkybėmis sudaromi daugiakalbiai susitarimai, kurie apibrėžia valstybių bendradarbiavimą ekonominėje politinėje, socialinėje sferose. Dažniausi tarptautinių susitarimų objektai yra prekyba, pinigų politika, saugumas, aplinkosaugos problemos, žmogaus teisės. Tokio pobūdžio tekstų rengimui nepakanka vien diplomatinės patirties, reikalingos puikios teisinės kalbos žinios. Kalbos aiškumo aspektas aktualus ir Lietuvai, nes nuo 2004 metų lietuvių kalba yra viena iš oficialiųjų Europos Sąjungos kalbų, Europos Sąjungos dokumentai turi būti verčiami į lietuvių kalbą. *Lietuvos*

Respublikos Seimo nutarime dėl valstybinės kalbos politikos 2009-2013 gairių pažymima, kad lietuvių kalbai, ypač jos dalykiniam stiliui, didelę įtaką daro Europos Sąjungos institucijų rengiamų dokumentų kalba. Formuojasi naujos rašytinės, sudėtingos ir sunkiai suprantamos Europos Sąjungos oficialiųjų kalbų, tarp jų ir lietuvių kalbos, biurokratinės atmainos. Vertimų kalbos kokybė daugiausia priklauso nuo tose institucijose dirbančių vertėjų ir juristų-lingvistų kvalifikacijos.

Terminologija yra itin jautri tarptautinių dokumentų sritis. Kaip pastebi M. Tabory, 1969 m. Vienos konvencija neapibrėžia vertimo taisyklių. Nepaisant modernių technologijų pažangos, daugiakalbių teisinių dokumentų rengimas vis dar išlieka komplikuotas (Tabory, 1975). Šiai problemai skirtame darbe aptariama daugiakalbių autentiškų tekstų rengimo procedūra, pateikiama įvairių pavyzdžių, iliustruojančių atskirus teksto suvokimo skirtumo atvejus. Pastebima, kad sutarčių tekstai traktuojami kaip vienodai autentiški, ir kiekvienas iš jų turėtų būti suprantamas vienodai. Tačiau žodžiams trūksta matematinių formulių tikslumo, todėl atsiranda niuansų. D. Kappeler teigia, kad atsiranda teksto suvokimo problemų sudarant sutartį viena kalba. Vokiškai kalbančiose šalyse Austrijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje tas pats žodis gali turėti ne visai tą pačią reikšmę. Tai dar labiau būdinga šalims, kuriose kalbama angliškai ar ispaniškai, tačiau laikoma, kad mažiausiai skirtingų žodžių interpretacijų yra prancūzų kalboje (Kappeler, 2001).

Įdomių tarptautinių tekstų interpretacijų pateikiama straipsniuose, publikuojamuose žurnale „Journal of Diplomatic Language“. Dr. A. Altay analizuoja problemas, kurios iškyla verčiant teisinius tekstus iš anglų kalbos į turkų kalbą ir atvirkščiai. Straipsnyje atsižvelgiama į istorines sąlygas, turėjusias įtakos kalboms, analizuojami Anglijos ir Turkijos įstatymai, taip pat bendri abiejų kalbų teisinės leksikos bruožai. Problemos, kurios iškyla verčiant teisinius tekstus, grupuojamos į keletą kategorijų: problemos, iškylančios dėl teisinių sistemų skirtingumo, problemos dėl pačių kalbų sistemų skirtingumo, semantinės žodžių reikšmės, skirtingos žodžių tvarkos sakinyje, problemos, susijusios su terminologijos stoka turkų teisinėje kalboje, problemos, kylančios dėl neįprastos sakinių struktūros anglų teisinėje kalboje, problemos dėl senosios turkų kalbos, naudojamos teisinėje sistemoje, taip pat problemos dėl tų pačių terminų, turinčių abiejose kalbose skirtingą reikšmę, naudojimo.

Tarptautinė sutartis yra valstybių ar kitų tarptautinės teisės subjektų susitarimas, kuriuo nustatomi jų tarptautiniai įsipareigojimai. Tarptautinės sutartys vadinamos sutartimis, susitarimais, konvencijomis, protokolais, kompromisais, memorandumais, apsiketimais, notomis ar laiškais ir pan. Jungtinių Tautų rėmuose sudaromoms universalioms sutartims įprastai naudojamas pavadinimas „konvencija“ (pvz., 1969 metų Vienos konvencija dėl Tarptautinių sutarčių teisės, 1982 metų Jungtinių Tautų konvencija dėl jūrų teisės it t.t.), tačiau pavadinimas „konvencija“ kartais naudojamas ir dvišalėse sutartyse (1992 metų Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies

Respublikos konsulinė konvencija). „Kompromisu“ vadinamos tarptautinės sutartys, kuriomis dviejų valstybių konkretus ginčas perduodamas spręsti arbitražui ar tarptautiniam teismui. „Protokolu“ paprastai vadinama tarptautinė sutartis, kuri papildo kitą sutartį. Protokolas gali būti ir sutarties priedas. Derybų susitikimo protokolas paprastai nėra tarptautinė sutartis. Paprastai manoma, kad komunikatas arba pranešimas spaudai nėra tarptautinė sutartis. Jame paprastai pranešama apie derybų rezultatus.

1969 metų Vienos konvencijos 2 straipsnio 1a punktą pateikia bendrą tarptautinės sutarties, sudarytos tarp valstybių, apibrėžimą: „Sutartis – tai raštu tarp valstybių sudarytas tarptautinis susitarimas, kuriam taikomos tarptautinės teisės normos, įtvirtintos viename ar keliuose susijusiuose dokumentuose, nesvarbu, koks būtų to susitarimo pavadinimas“. 1991 m. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl tarptautinių sutarčių“ pateikia tokį tarptautinės sutarties apibrėžimą: „Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis yra susitarimas, kurį raštu sudaro Lietuva su užsienio valstybėmis arba tarptautinėmis organizacijomis nepriklausomai nuo susitarimo pavadinimo“.

Yra skiriamos septynios tarptautinių sutarčių stadijos: ikisutartiniai santykiai (pasiūlymas tartis dėl tarptautinių reikalų), derybos, kurių metu svarstomas sutarties dalykas ir objektas, nustatomos sąlygos, parafavimas (preliminarus teksto patvirtinimas), pasirašymas (oficialus patvirtinimas prisiimti įsipareigojimus pagal sutartį), ratifikavimas (nacionalinės valdžios institucijos patvirtinimas, suteikiant galią pagal nacionalinę teisę), deponavimas (sutarties teksto saugojimas) ir denonsavimas (sutarties nutraukimas), anuliavimas (paskelbimas negaliojančia).

R. Lesaffer sudarytoje knygoje tyrinėjamos tarptautinės sutartys istoriniu aspektu, apžvelgiant Europos taikos sutarčių ir tarptautinės teisės raidą nuo Viduramžių iki Pirmojo pasaulinio karo. Analizuojama Romos teisės įtaka sutartims, pristatoma pirmoji monografija tarptautinių sutarčių klausimais, kurios autorius – M. Garatus Laudensis, apžvelgiama Osmanų imperijos ir Europos krikščioniškų valstybių sutarčių sudarymo specifika ir kt. temos.

Turinio ir formos aspektais tarptautines sutartis analizuoja J. Ashley, S. Grenville ir B. Wasserstein. Šie autoriai gilina 20 a. tarptautinių sutarčių klausimus. Knygos įvadinėje dalyje aptariama tarptautinių sutarčių paskirtis, autoriai ieško atsakymo, kodėl pasibaigus Antrajam pasauliniam karui per penkis dešimtmečius buvo pasirašyta daugiau sutarčių nei per prieš tai buvusius keturis amžius. Autoriai pastebi, kad sutarčių sudarymo tendencijos didėjimas susijęs su naujų suverenių valstybių susikūrimu. Svarbus dėmesys skiriamas sutarčių formos ir struktūros analizei, pateikiamas sutarties apibrėžimas remiantis 1969 metų Vienos konvencijos 2 straipsnio 1a punktu, aptariamos dvišalės ir daugiašalės sutartys. Sutarčių formos analizės skyriuje aprašomi atskiri sutarčių sudarymo etapai, minima, kad sutarčių sudarymas yra daugelio šalių diplomatų

darbo sudedamoji dalis. Struktūriškai sutartį kaip rašytinį dokumentą sudaro pavadinimas, preambulė, straipsniai, kuriuose aptariami Šalių tikslai, įsipareigojimai ir teisės, numatomos sutarties ratifikavimo sąlygos, taip pat numatomas sutarties galiojimo terminas ir jos atnaujinimo sąlygos. Baigiamojoje sutarčių dalyje nurodoma vieta, kurioje sutartis pasirašoma, autentiškos kalbos, data ir galiausiai įgaliotųjų asmenų parašai. Paminėtina, kad autoriai pateikia tarptautinių sutarčių žodyną, kuriame yra terminų lotynų ir prancūzų kalbomis. Atskiruose skyriuose pateikiama tarptautinių sutarčių tekstų interpretacija.

T. B. Millar ir R. Ward apžvelgia šiuolaikines tarptautines sutartis. Beveik 500 puslapių apimties knygoje „Šiuolaikinės tarptautinės sutartys“ (angl. *Current International Treaties*) pristatomi sutarčių tekstų pavyzdžiai. Tai ekonomiai susitarimai, regioninės sutartys, branduolinių ginklų kontrolės sutartys, saugumo sutartys, žmogaus teisių sutartys. Knyga pateikia platų tarptautinių susitarimų tekstų spektrą bei įvairią problematiką.

Tarptautinių susitarimų analizė įvairiuose moksliniuose šaltiniuose yra labiau teisinio nei lingvistinio pobūdžio, tačiau tarptautinių susitarimų tekstų rengimas, jų derinimas, aiškumo siekis, ceremonialo dalykai yra susiję su diplomatiniu protokolu. Paminėtina, kad derybos dėl sutarčių sudarymo dažnai vyksta raštiškai, ir šiame susirašinėjimo laiškais procese dalyvauja keletas valstybių. Mandagumo teorija sutarčių sudarymo procese yra labai aktuali: taktas ir socialinis mandagumas derybų raštu metu padeda pašalinti neapibrėžtumą ir ragina siekti kompromiso.

2.3. Diplomacija ir kalba

Kalba yra sudėtinė kultūros dalis ir viena svarbiausių komunikacijos priemonių. Kalba padeda keistis informacija, bendrauti, išreikšti mintis, jausmus, atkleisti individualų požiūrį ir vertybes. Diplomacijoje kalba itin svarbi, kadangi diplomaciniame komunikacijos procese dalyvauja skirtingų tautybių ir kultūrų atstovai, kuriuos valstybės įpareigoja atstovauti, derėtis ir kalbėti jų vardu. Kalba yra etiketo dalis, todėl ji neatskirama nuo elgesio normų, mandagumo taisyklių ir formų. Rašytinė kalba išreiškia pagarbą, jai būdingos nustatytos taisyklės ir formalumai, kurių laikosi diplomatai.

Keičiantis valstybių galios pusiausvyrai pasaulyje, kito ir kalbos vartojimas diplomacijoje. Ankstyvojoje Europos diplomacijos istorijoje dominavo lotynų kalba, kuri išlaikė savo įtaką iki aštuoniolikto amžiaus. Vėliau imta komunikuoti prancūzų ir anglų kalbomis. Šiuo metu Jungtinės Tautos yra pripažinusios šešias darbinės kalbas.

Istorinius kalbos raidos aspektus analizuoja E. Satow, D. Kappeler, S. Nick, W. G. Grewe ir M. Byers bei kt. Autoriai apžvelgia bendras diplomatinės kalbos raidos tendencijas, kalbos

vartojimą daugiakalbiuose dokumentuose, informacinių technologijų įtaką šiuolaikinei diplomatinėms raštų kalboms. J. Kurbalija gilinasi į hiperteksto svarbą diplomatijos praktikoje, pateikdamas praktinę kalbos panaudojimo diplomatijos tarnyboje analizę. Pabrėžiama, kad kalba yra neatsiejama nuo diplomato profesijos.

S. Nick, analizuodamas terminą „kalba ir diplomatija“, nurodo jo ryšį būti su tam tikra kalbos forma, stiliumi, maniera ar išraiška. Autoriaus nuomone, kalba nėra paprastas įrankis mintims perduoti ar komunikuoti – tai diplomatijos esmė, kuriai būdinga istorinė raida (Stanko, 2002). Pirmieji Egipto faraonų pasiuntiniai, Romos legatai, Viduramžių Dubrovniko konsulai ir kt. turėjo būti išsilavinę, įvaldę kalbas poliglota. Autorius iškelia probleminį klausimą: ar galima rasti vieną bendrą diplomatijos kalbą? Jo nuomone, praeityje būta laikotarpių, kai viena iš kalbų buvo plačiai naudojama kaip tarpvalstybio komunikavimo priemonė, nors jos paplitimą ribojo tiek geografiniai, tiek politiniai veiksniai. Autorius mini akadų kalbą, kuria kalbėjo Asirijoje ir Babilonijoje, literatūrinę kinų kalbą, graikų kalbą, kurią sudarė keletas dialektų, vėliau viduramžių graikų, lotynų, arabų, turkų, ispanų, portugalų, rusų, italų, olandų, vokiečių, prancūzų ir pagaliau anglų kalbą, kurios savo laiku buvo dominuojančios. Mėginta išskirti kurią nors kalbą, apeliuojant į jos aiškumą, lankstumą, ekspresyvumą, rafinuotumą, tinkamumą tarptautinėms deryboms. Tačiau tik lingvistinės kalbos savybės nelemia jos dominavimo. Autorius pažymi, kad dominuojantį kalbos vaidmenį diplomatijoje apsprendžia politiniai, strateginiai, ekonominiai, kultūriniai ir kt. veiksniai arba vienos ar kitos galios dominavimas tarptautinių santykių arenoje. Autorius pastebi, kad šiuolaikinės diplomatinės kalbos naudojimą reglamentuoja tarptautinė teisė, kuri remiasi valstybių lygiateisiškumu, bei aptaria oficialios ir darbinės kalbos sąvokas. Neapsiribodamas vien tik diplomatinės kalbos istorine raida ir pasirinkimu, tyrinėtojas atkreipia dėmesį ir į kalbos turinį. Itin svarbiu diplomatijos elementu autorius laiko tinkamų žodžių parinkimą. Diplomacija per šimtmečius sukūrė kruopščiai subalansuotą, santūrų, formalų žodyną, kuris padeda atkreipti dėmesį į žodžių reikšmės niuansus. Žinodamas, kad parašytas tekstas bus atidžiai išnagrinėtas, autorius turi labai kruopščiai parinkti formuluotes. Rašytinis tekstas šiuo atžvilgiu itin jautrus: kalbant galima pasakyti „leiskite man paaiškinti“, o parašyto teksto, kuris buvo išsiųstas, pakoreguoti nebegalima.

Diplomatijos teoretikas E. Satow pastebėjo, kad diplomatija yra geriausias būdas, kurį civilizacija sugalvojo siekdama tarptautinius santykius reguliuoti taikiomis priemonėmis. Reguliavimas vyksta tariantis, dažnai raštu, taigi kalba yra vienas iš visuotinai pripažįstamų diplomatijos būdų taikiai susitarti. Autorius pagrindinį dėmesį skiria diplomatijos istorijos apžvalgai, išskiria asmenybes, nusipelnusias diplomatijai, taip pat atkreipia dėmesį į istoriškai susiklosčiusias diplomatinės kalbos vartojimo tradicijas. E. Satow nurodo, kad ilgą laiką lotynų kalba buvo dominuojanti kalba Centrinėje ir Vakarų Europoje. Kai prancūzų, ispanų, italų ir anglų

kalbos įgavo literatūrinės kalbos statusą, jos buvo pradėtos naudoti diplomatijoje. Vokiečių kalba diplomatijos raštuose pradėta naudoti vėliausiai. Prancūzų kalba 15 a. pabaigoje tapo rūmų kalba (Satow, 1917).

Autorius pastebi, kad lotynų kalba buvo dominuojanti Šventosios Romos imperijos ir Romos katalikų bažnyčios rašytinė diplomatijos kalba. Renesanso laikotarpiu nurodymai diplomatams pradėti rašyti ta kalba, kuria kalbėjo pasiuntinys, nors lotynų kalba vis dar buvo vartojama iki aštuoniolikto amžiaus. Lotynų kalba buvo naudojama ne tik tarptautiniams dokumentams, bet ir komunikavimui žodžiu. Antra pagal dažnumą buvo prancūzų kalba. 1508 m. sutartys buvo sudaromos prancūzų kalba, bet ratifikuojamos lotynų kalba. Anglijos karalius Henri VI su Charles VII susirašinėjo prancūzų kalba. Šešiolikto amžiaus pabaigoje Prancūzijos karalius jau neberašė lotynų kalba, išskyrus tik Lenkijos karaliui. Tai rodo visuotinį prancūzų kalbos įsigalėjimą diplomatijoje. Autorius rašo, kad šešiolikto amžiaus pradžioje sutartys anglų, vokiečių arba italų kalbomis buvo sudaromos atsižvelgiant į kaimynystę. Anglų kalba buvo sudaromos Anglijos-Škotijos sutartys, vokiečių kalba – Vokietijos princų ir Bohemijos, Vengrijos bei Šveicarijos, italų kalba – atskirų Italijos miestų-valstybių sutartys. Autorius apžvelgia kalbų, kuriomis buvo sudarytos tarptautinės sutartys, raidą. 1648 m. Vestfalijos sutartis buvo sudaryta lotynų kalba, ji buvo ir vėlesnių sutarčių kalba: Anglijos-Danijos (1674), Anglijos ir Prancūzijos (1713) ir pan. Šiuo laikotarpiu Švedijos ir Olandijos valdovai susirašinėjo lotynų kalba, tačiau Petras Didysis rašė prancūziškai. 1919 m. prancūzų ir anglų kalba buvo pripažintos lygiavertėmis Versalio konferencijoje, vėliau jas pripažino Tautų lyga. Sutarčių, kurias sudaro Jungtinės Tautos, tekstai paprastai yra kinų, anglų, prancūzų, rusų ir ispanų kalbomis.

Kaip teigia D. Kappler, rašytiniai tekstai yra svarbiausias diplomatijos elementas. Tekstai suteikia galios ir akreditaciją diplomatui (Kappler 2002). Diplomatiniams tekstams įprasti reikalavimai ir mandagumo frazės. Iki 18 a. diplomatijoje buvo naudojama viena kalba – lotynų. 18 a. prancūzų kalba tapo visuotinai priimta diplomatinio komunikavimo kalba. Net britų užsienio reikalų tarnyba diplomatinės notas JAV rašydavo prancūziškai. 20 amžiuje plačiai pradėta naudoti anglų kalba, kuri iki šiol dominuoja pasaulio diplomatijoje. Tačiau vis daugiau valstybių išreiškė pageidavimą diplomatinuose raštuose naudoti savo kalbą. Todėl Jungtinės Tautos pripažino kinų, anglų, prancūzų, rusų ir ispanų kalbas, vėliau pripažinta ir arabų kalba. Europos Sąjunga pripažįsta visų šalių narių kalbų naudojimą diplomatinėje komunikacijoje. Vertimas tapo vienas svarbiausių šiuolaikinės diplomatijos elementų.

W. G. Grewe ir M. Byers, apžvelgdami tarptautinės teisės raidą, šiame kontekste skiria dėmesio ir kalbos raidai. Kalba artimai susijusi su valstybių dominavimu pasaulio istorijoje. Tai būdinga ir kalbant apie tarptautines sutartis. Viduramžiais tarptautinės teisės kalba buvo lotynų,

nors pasitaikė išimčių (pvz., arabų kalba kalbantys valdovai). Miunsterio ir Osnabriuko sutartys buvo paskutinės, sudarytos lotyniškai, kadangi 18 a. dominuojančia tarptautinių sutarčių kalba tapo prancūzų kalba. Tačiau 19 a. pamažu ėmė dominuoti anglų kalba. Anglų ir prancūzų kalbos kurį laiką buvo vienodai pripažįstamos kaip autentiškos tarptautinių sutarčių kalbos. Šiomis kalbomis buvo sudaryti Paryžiaus taikos susitarimai 1919 m. Kiek vėliau, 1945 m., Tautų Lyga San Francisko konferencijoje pripažino oficialiomis anglų, kinų, rusų ir ispanų kalbas, o darbinėmis – anglų ir prancūzų. Jungtinės Tautos paskelbė šias penkias kalbas vienodai autentiškomis. 1973 m. Jungtinių Tautų generalinė asamblėja arabų kalbą patvirtino kaip oficialią.

Dabartinėje diplomatijoje kalbų naudojimą apibrėžia oficialūs dokumentai. Vienas iš jų - *Jungtinių Tautų Organizacijos chartija*. Šis dokumnetas buvo parengtas ir pasirašytas 50 vyriausybės atstovų Steigiamosios Tarptautinės Jungtinių Tautų Organizacijos konferencijos metu San Franciske 1945 m. balandžio 25 d. - birželio 26 d. JTO Chartija apibrėžia keturis pagrindinius organizacijos tikslus: išlaikyti tarptautinį saugumą ir taiką; vystyti draugiškus ryšius (santykius) tarp tautų, bendradarbiauti sprendžiant tarptautines problemas ir bendromis jėgomis skatinti pagarbą žmogaus teisėms visose šalyse bei centralizuotai atstovauti bet kokių tarpusavio santykių harmonizavimui. Chartija buvo numačiusi, kad yra 5 oficialios Jungtinių Tautų kalbos - anglų, ispanų, kinų, prancūzų ir rusų. Vėliau prie jų buvo priskirta ir arabų kalba.

Daugkalbystė yra svarbi Europos Sąjungos politikos kryptis. Kaip nurodoma Europos Sąjungos tinkalapyje, Europos Sąjungoje, kuriai priklauso 27 valstybės narės, šiuo metu yra 23 oficialiosios kalbos. Kiekviena valstybė narė, stodama į Europos Sąjungą, nurodo, kuri kalba ar kalbos turi būti paskelbtos oficialiosiomis ES kalbomis. Visi ES institucijų išleidžiami teisės aktai ir sprendimai skelbiami visomis oficialiomis kalbomis. Piliečiai gali kreiptis į ES institucijas bet kuria iš oficialių kalbų, o ES institucijos privalo atsakyti ta pačia kalba. Aukščiausio lygio susitikimuose yra užtikrinamas vertimas žodžiu į visas oficialias kalbas. Pvz., į visas oficialias kalbas verčiama Europos Parlamento posėdžiuose ir Europos Vadovų Tarybos susitikimuose. Kituose, žemesnio lygio susitikimuose, kaip antai ES Tarybos darbo grupių susitikimuose, vartojamas paprastesnis kalbų režimas, verčiama tik į prancūzų ir anglų kalbas (kartais dar ir į vokiečių).

2000 m. priimtos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 22 straipsnyje įtvirtintas kalbų įvairovės užtikrinimo principas, o 21 straipsniu draudžiama diskriminacija dėl kalbos. Svarbiausios Europos Sąjungos vertybės yra pagarba asmeniui, atvirumas kitoms kultūroms ir tolerancija, taip pat kalbų įvairovės principo laikymasis. Šis principas taikomas ne tik 23 oficialiosioms ES kalboms, bet ir daugelio regioninių ir mažumų kalbų, kuriomis kalba tik dalis visuomenės, atžvilgiu.

Europos institucijose verčiami sudėtingi oficialūs teisės aktai, politikos ir administraciniai dokumentai. Europos Parlamento vertimo raštu skyriuose dirba apie 700 vertėjų raštu, kurie verčia į visas oficialiąsias kalbas įvairių kategorijų dokumentus. Paprastai vertėjai verčia originalo kalba parašytus tekstus į savo gimtąją kalbą.

2.4. Istorinė diplomatinės kalbos raida

2.4.1. Antikinio pasaulio rašytinės diplomatijos ypatumai

Diplomatinė sistema ėmė formuotis senovės Graikijoje, šalyje, kurios diplomatijai būdingas atvirumas ir viešas pobūdis. Pateikiama pavyzdžių, kai derybininkai arba tarpininkai buvo siunčiami iš vieno miesto-valstybės į kitą rūpintis savo šalies interesais. Šie tarpininkai, dabartiniai ambasadoriai, senovės Graikijoje buvo aukšto socialinio rango asmenys. Graikiškai jie buvo vadinami *presbeis* (liet. „svarbus asmuo“). Pasiuntiniai turėjo pasižymėti geromis oratorių savybėmis. (de Magalhaes, 1988). Graikų ambasadoriams buvo suteikiami įgaliojimai (kredencialai) derėtis tik vienoje derybose, todėl jų diplomatinės tarnybos laikas truko trumpai (Hamilton, Langhorne, 1994).

Vienas pagrindinių diplomatinių žinių apie Graikijos pasiuntinius šaltinių yra Tukidido veikalas „Peloponeso karo istorija“. Šiame kūrinyje rašoma apie pasiuntinius, kuriuos Graikijos miestai-valstybės siuntė derėtis dėl bendrų dvišalių interesų. Pasiuntiniai dalyvaudavo sudarant aljansų sudarymo paktus, kadangi Graikijos miestai dažnai kovojo vienas su kitu dėl hegemonijos. Pažymėtina, kad senovės Graikijos pasiuntiniai buvo geri oratoriai, taigi galima daryti prielaidą, kad oratoriaus savybės ir žodinė diplomatija buvo svarbesnė nei rašytinė. Pasiuntinių kalbos išliko aprašytos istoriniuose šaltiniuose, kurie laikytini rašytiniu diplomatijos istorijos palikimu.

Graikijoje ambasadoriai dalyvavo sprendžiant konfliktus tarp kaimyninių valstybių. Demostenas, kuris pats buvo ambasadorius, paliko įdomų tekstą, kuriame kaltina kitą oratorių, savo kolegą, korupcija ir išdavyste. Šis tekstas – tai kalba, pavadinta „Korumpuota ambasada“, kurioje apibūdinamos Atėnų ambasadoriaus pareigos (de Magalhaes, 1988).

Kai kurių autorių nuomone, romėnai nelabai domėjosi derybų menu, jie pirmenybę teikė karo menui. Tačiau romėnų poligrafo Marcus Terencius Varro žiniomis, užsienio šalių ir Romos provincijų ambasadoriai laukdavo priėmimo Senate. Šiam tikslui buvo skirtas vasario mėnuo. Romos monarchijos laikotarpiu ambasadoriai buvo renkami karaliaus; respublikos laikotarpiu ambasadas steigė Senatas magistro siūlymu: imperijos laikotarpiu ambasadas steigė imperatorius. Sekant senovės graikų pavyzdžiu, ambasadas sudarė 10-12 ambasatorių ir vienas prezidentas (*princeps legationis*). Istorinių šaltinių teigimu, romėnai priimdavo ambasadorius tik iš tų šalių,

kurias jie teisiškai pripažino. Draugiškų šalių ambasadoriai Romoje buvo sutinkami labai iškilmingai, apdovanojami prabangiomis dovanomis, dalyvaudavo viešuosiuose renginiuose. Romos pasiuntiniai buvo vadinami *legatus*, o ambasados – *legationi*. Paprasti pasiuntiniai arba žinianešiai buvo vadinami *nuntii*. Terminus *legatus* ir *nuntius* naudojo Titus Livijus, Ciceronas, Cezaris, o tai rodo dažnas Romos derybas su kitomis tautomis. Titus Livijus, Ovidijus ir Virgilijus, kaip ir graikai, vartojo terminą „oratorius“ ambasadoriams apibūdinti. Šiuo požiūriu romėnai perėmė graikų tradicijas ambasadoriais skirti asmenis, apdovanotus puikiais oratoriniais sugebėjimais (de Magalhaes, 1988). Senovės Romos diplomatijoje buvo naudojamos graikų ir lotynų kalbos, tuo tarpu Romos kaimynai Rytuose rašė graikiškai. Laiškų rašytojus graikų ir lotynų kalbomis išlaikė imperatorius, taip pat esama žinių, kad vykstant deryboms žodžiu dalyvavo vertėjai. Kaip pastebi autoriai Hamilton ir Langhorne, Roma nesinaudojo diplomatija savo pranašumui ir viršenybei išlaikyti. Čia svarbi buvo teisinė sistema, kurios svarbiausi principai buvo išdėstyti „Justicijos kodekse“ (Hamilton, Langhorne, 1994).

Vėlyvuojū Romos imperijos laikotarpiu monolitinis požiūris į diplomatinius santykius keitėsi dėl išorinės įtakos. Bizantijos laikotarpiu diplomatijos metodų kaita davė pradžią moderniai diplomatijos sistemai, o glaudūs Bizantijos ir Venecijos santykiai nutiesė kelią į Vakarų pasaulį (Hamilton, Langhorne, 1994). Bizantijai susidūrus su išoriniais priešais – Centrinės Azijos klajoklių tautomis, persais, turkais, arabais ir kt., vidinių resursų nepakako karinei jėgai palaikyti, todėl teko ieškoti alternatyvių komunikacijos priemonių, kurios buvo diplomatinės.

Be oratorinio meno, kuris, kaip rodo istoriniai šaltiniai, buvo itin svarbus antikiniame pasaulyje, rašytinė korespondencija taip pat egzistavo. Michael B. Trapp teigimu, laiškų rašymas ir skaitymas antikiniame pasaulyje buvo ne tik svarbus komunikacijos proceso elementas, bet ir priemonė nuosekliems asmeniniams, socialiniams ir politiniams kontaktams palaikyti (Trapp, 2003). Antikinėje visuomenėje svarbi diplomatinės komunikacijos priemonė buvo laišakai. Jie buvo naudojami viešojo ir asmeninio komunikavimo tikslams. Helenizmo epochoje laiškais susirašinėjo monarchai. Laiškuose buvo išlaikomas mandagumo tonas. Michael B. Trapp, analizuodamas graikų ir romėnų laiškų struktūrą, stilių ir ortografiją, nurodo, kad laišką sudarė du sakiniai: vienas iš jų buvo ilgas, sudarytas iš šalutinių sakinių, kuriame buvo pristatomas garbingas asmuo ir jo pasiekimai, o antrasis daug trumpesnis, nusakantis laiško tikslą. Laiške buvo sumišę du stiliai: pirmas, oficialusis, kurio išraiška buvo ilgi sudėtingi sakiniai, ir antras, linkęs į estetiką, kuriuo siekta išsireikšti elegantiškiau. Svarbu paminėti, kad laišakai, kuriuos istoriniuose šaltiniuose cituoja Herodotas ir Tukididas, primena sakytinius pranešimus arba miniatiūrines kalbas, neturinčias laiškam būdingos formos (Trapp, 2003). Pastarojo autoriaus sudarytoje antikinių laiškų antologijoje surinkti 78 laišakai graikų ir lotynų kalbomis. Šių laiškų tekstai atskleidžia laiškų

atliekamų funkcijų įvairovę antikiniam pasaulyje. Jie datuojami 500 m. pr. Kr. – 400 mūsų eros metais, parašyti paprastu arba aukštuoju stiliumi. Laiškuose atsižvelgiama į statusą: žemesnio statuso asmenys pagarbiai kreipiasi į aukštesnius, o aukštesnieji žemesnio statuso asmenims rašo mandagiai. Kaip rodo klasikinių tekstų analizė, tarptautinė senovės Graikijos diplomatijos kalba buvo pagrįsta morale ir etikos normomis.

Antikinės diplomatijos mokslinės literatūros bei diplomatinių tekstų analizė atskleidžia faktą, kad senovės Graikijoje ir Romoje dominavo oratorinis menas kaip viena svarbiausių diplomatinio poveikio priemonių. Gausiuose istoriniuose raštuose minima įvairių diplomatinio susirašinėjimo atvejų, tačiau daugelis autorių laikosi požiūrio, kad tarpvalstybinio bendravimo normų sistema nebuvo sukurta. Antikinės diplomatijos analizėje, kurią pateikia įvairūs autoriai, diplomatinei korespondencijai neskiriamas nuoseklus dėmesys. Epistoliariniu požiūriu dažniausiai analizuojami literatūriniai tekstai ir asmeniniai laišakai, tačiau užsimenama ir apie politinį bei visuomeninį susirašinėjimo aspektą.

Antikinio pasaulio diplomatinių raštų esminė funkcija buvo retorinė, todėl klasikinės retorikos teorijos samprata apie kalbos įtikinamumą ir logiką tiesiogiai susijusi su diplomatinių raštų turiniu.

2.4.2. Oficialioji korespondencija Renesanso ir Švietėjiško amžiaus laikotarpiu

Šiuolaikinės diplomatijos pradžia siejama su Italijos Renesansu ir datuojama 1450-1500 m. Valdžios vakumas, atsiradęs dėl aukštesnės valdžios nebuvimo, turėjo įtakos Italijos miestų-valstybių susikūrimui. Iki 1450 m. susikūrė penki miestai-valstybės: Florencija, Venecija, Milanai, Neapolis ir Popiežiaus valstybė, kurie tarpusavyje konkuravo dėl valdžios ir galios. 1454 m. po vykusių karų Milano agresijai atremti buvo sudaryta Lodi sutartis. Šis rašytinis diplomatinis dokumentas buvo sudarytas siekiant saugumo ir penkiasdešimt metų garantavo taiką Italijos pusiasalyje. Taikos sutarčiai pasiekti daug nusipelnė Lorenzo Didysis, Mediči šeimos atstovas, valdęs Florenciją. Ši sutartis laikoma pirma sąmoninga jėgos balanso politika valstybių sistemoje.

Nuo Viduramžių iki Renesanso pabaigos italai buvo pasaulio prekybos lyderiai, prekiavę nuo Konstantinopolio iki Egipto, Juodosios jūros valstybių baseine, visame Viduržemio jūros regione, Anglijoje ir kitur. Prekyba per atsumą skatino susirašinėjimą. Kadangi labai svarbus buvo slaptumas, prekeiviai korespondencijoje naudojo kodus. Kai buvo išplėtotą diplomatija, Italijos valstybės pradėjo skirti pastovius ambasadorius reziduoti užsienio valstybėse. Šie pareigūnai siųsdavo šūsnis laiškų, kuriuose, be kitos informacijos, buvo aprašyti politiniai pastebėjimai.

Diplomatų siunčiami laišakai saugumo sumetimais taip pat buvo rašomi užslėpta kalba, turėjo kodinius pavadinimus ir šifrą (E.Kohen).

Italijos diplomatinė korespondencija neatsiejama nuo Mediči šeimos įtakingumo. Šeimos atstovai sukūrė gerai išvystytą banko sistemą, buvo kultūros ir meno patronai. R. A. de Roover nurodo, kad korespondencija buvo vietintelė priemonė Florencijos centrinio banko tarnautojams bendrauti su filialų atstovais, bet dėl lėto transporto konsultacijos su filialų vadovais nebuvo sklandžios. Išliko šimtai šio laikotarpio laiškų, nors laikoma, kad tai tik maža vykusio susirašinėjimo dalis. Mediči banko korespondencija buvo dviejų tipų: verslo laišakai (it. *lettere di compagnia*) ir konfidencialūs asmeniniai laišakai (it. *lettere private*). Verslo laišakai buvo susiję su einamaisiais reikalais (pranešimais, informacija), juose nebuvo aptariami konfidencialūs reikalai. Kadangi Medičiai buvo ne tik prekyautojai, bet ir valdovai, privačiuose laiškuose dažnai komentuojami politiniai įvykiai ar net slapta informacija, susijusi su užsienio politika. Mediči aplinkos žmonės, vienas iš jų Tommaso Portinary, Burgundijos kunigaikščio konsulas, pateko į dvaro aplinką ir dalyvavo svarbiose diplomatinėse derybose. Šie asmenys turėjo priėjimą prie vidaus informacijos ir tarnavo Medičiams ne tik kaip verslo atstovai, bet kaip informatoriai ir diplomatiniai veikėjai. Privačiuose laiškuose į aukštus asmenis kreipiamasi *magnifico major mio*, o laiško tonas atitinka pavaldinio kreipimąsi į aukštesnį asmenį, o ne lygaus į lygų. Kai Medičiams buvo suteiktas princų statusas, laiškų tonas tapo dar nuolankesnis, o į Lorenzo die Piero kreipiamasi trečiuoju asmeniu Jūsų didybe (*la Magnificenza Vostra*) (de Roover,).

Renesanso laikotarpiu didelis dėmesys buvo skiriamas diplomatinės korespondencijos slaptumui. Pirmieji Venecijos klerikai pradėjo koduoti tekstą laiškuose ambasadoriams brūkšnelius arba horizontalius kryželius rašydami vietoje balsių. Vėliau tekstą koduoti pradėta ir kituose Italijos miestuose-valstybėse. Ankstyvąjį kodą galima rasti Vatikano ir jo nuncijų korespondencijoje. Ilgainiui buvo sukurta užšifruota abėcėlė, atsirado ir šifrus išmanačių sekretorių pareigybė. Koduotą susirašinėjimą naudojo ne tik italai: Prancūzijoje susiformavo ypač slapto kodavimo tradicija (Strasser,).

Ch. Reus-Smit nurodo, kad Renesanso laikotarpio diplomatijai ypač būdinga ceremoninė retorika bei ritualai, tai atsispindėjo ir diplomatinuose raštuose. Ch. Reus-Smit pastebėjo: *Diplomatinei kalbai vis labiau įmantrėjant, reikšmė ir ketinimai tapo sunkiau suprantami, todėl ypač svarbu buvo išmanyti retorikos įgūdžius* (Reus-Smit,). Didėjant diplomatinės kalbos neaiškumui ir dviprasmiškumui, ambasadoriai daugiau dėmesio skyrė politinių veiksmų reikšmei ir gestams. Ambasadoriai tarnavo kaip retorikos ir gestų interpretuotojai perteikdami ir iššifruodami elito kalbą ir gestus. Per ritualinio komunikavimo sistemą miestai-valstybės įtvirtino ar atstatė vyraujančius įsitikinimus apie teisingą valstybės valdymą, stabilizavo abipusius lūkesčius, o

ritualinė veikla ir pilietinė tapatybė taposvarbiausiomis sudedamosiomis politinės galios dalimis. Per reziduojančius ambasadorius ir įvairius privalomus ritualus princai ir oligarchai galėjo perduoti tiek savo, tiek valdomų miestų-valstybių meistriškai sukurtą įvaizdį. Geriausiai oratorinės diplomatijos ir galios pusiausvyros sąryšį demonstruoja Lorenzo de Medici veikla. Prieš pasirašant Lodi sutartį, Italijos miestai-valstybės nuolat tarpusavyje konkuravo ir konfliktavo. Florencija, Milanai, Neapolis, Roma ir Venecija siekė teritorinio dominavimo ir sąmoningai kišosi į viena kitos užsienio reikalus. Šios įtampos atslūgimas susijęs su dviem veiksniais: didėjantis miestų-valstybių supratimas, kad reikalingas taikus egzistavimas, kurį galima pasiekti suregulius galios pusiausvyrą, ir Florencijos kaip pusiausvyros įgyvendintojos iškilimas. Nors Florencija materialiai buvo silpniausia tarp kitų galią turinčių miestų-valstybių, jos iškilimas susijęs su Lorenzo de Medici užsienio politikos išmanymu, talentingu savo paties garbės pateikimu. Siekdamas užsienio politikos tikslų jis pasirinko dvi strategijas: įvaldė tinkamai parinktų gestų (tinkamų poelgių) meną ir sėkmingai pasinaudojo augančia Florencijos kaip Renesanso kultūros, meno ir humanistinio mokymo centro reputacija (Reus-Smit,). Reziduojančių ambasadorių tinklas padėjo L. De Medici įgyvendinti šias strategijas. Beveik visi Florencijos ambasadoriai buvo žinomi humanistai, gerai išmanė retoriką ir elgesio manieras, buvo patyrę ritualo žinovai, be to, Lorenzo bendravo su jais tiesiogiai, išlaikydamas ir neoficialią diplomatinės kontrolės liniją, ir ir oficialų komunikavimą.

Renesanso laikotarpiu Italijos aristokratijos statusą visuomenėje sąlygojo valdžia, turtas ir prestižas. Labai svarbus buvo titulas: aukščiausias – imperatorius, po to karalius, princas, hercogas, kunigaikštis, grafas, markizas ir riteris.

Švietimo epochos laikotarpiu įsigalėjo absoliutizmas, itin akivaizdžiai pasireiškęs Prancūzijoje karaliaus Liudviko XIV valdymo metu. Šiuo laikotarpiu suklestėjo monarchija, galantiškasis stilius, ceremonialas. Visų tipų ceremonijos buvo skirtos kilmingumui ir aukščiausiam valdovo rangui reprezentuoti. XVII a. pradžioje prancūzų ceremonialo žinovas T. Godefroy išvardijo 64 punktus, susijusius su ceremonialu, pradedant drabužiais, spalva, garsais ir baigiant simboliniais artefaktais: skeptru, rutuliu su kryžiumi, žiedu, karūna ir pan.

2.5. Šiuolaikinė oficialioji korespondencija ir elektroninis komunikavimas

2.5.1. Informacinių technologijų įtaka diplomatiniam raštams

Tekstai visuomet buvo svarbi diplomatinės veiklos sritis. Internetas suteikė tekstams dar daugiau svarbos, kadangi per internetą vyksta šiuolaikinė komunikacija pačiomis įvairiausiomis formomis: rašomi elektroniniai laišakai, kuriami tinklalapiai, rengiami hiperteksto dokumentai. Interneto sklaida turėjo įtakos įvairioms veiklos sritims, naujosios technologijos vis labiau

skverbiasi ir į diplomatijos praktiką. Informacinės technologijos diplomatijoje padeda keistis dokumentais ir juos saugoti bei archyvuoti, internetu vyksta derybos.

Informacinių technologijų įtaką diplomatiniams raštams analizuoja keletas užsienio autorių. *Kishan S. Rana*, apžvelgdamas interneto naudojimo tendencijas, atkreipia dėmesį į tai, kad komunikacija tapo laisvesnė, mažiau paisoma hierarchijos. Efektyviam interneto naudojimui diplomatinės atstovybės susikuria savo tinklalapius (Rana, 2002).

Hiperteksto taikymą diplomatijos praktikoje tyrinėja J. Kurbalija. Autorius tyrime pateikia bendro pobūdžio informaciją apie hipertekstą, supažindina su jo istorija, atskleidžia hiperteksto ir informacijos rūšis. Autorius įsitikinęs, kad hipertekstas gali būti naudingas diplomatijai ir tarptautiniams santykiams dėl keleto priežasčių. Pirma, tekstas diplomatijoje yra svarbiausias, nes jis yra tiesioginis ar galutinis įvairios diplomatinės veiklos rezultatas. Diplomatinės veiklos sudėtingumą ir įvairovę rodo ne tik derybos ir atstovavimas, bet ir socialinė veikla bei įvykių nušvietimas žiniasklaidoje, kuris atspindi diplomatinuose dokumentuose. Svarbiausi iš dokumentų, autoriaus manymu, yra tarptautiniai susitarimai. Antra, diplomatiniai dokumentai yra sudėtingos, daugiasluoksnės veiklos rezultatas. Galutiniai diplomatiniai ir tarptautiniai teisiniai dokumentai yra tik regimoji proceso dalis, kurio eigoje vyko dokumentų derinimas, derybos, bendradarbiavimas ir pan. Būtent hipertekstas šiuo atžvilgiu leidžia pateikti informaciją skirtingais lygmenimis. Trečia, šiuolaikinė diplomatija susiduria su informacijos pertekliumi. Tai pasakytina ir apie dokumentų kiekį, ir apie jų dydį. Hiperteksto priemonės negali sumažinti apimčių, bet gali padėti jas administruoti. Ketvirta, diplomatijos procesą veikia daug įvairių priežasčių: įvairūs veikėjai, faktoriai, sutapimai ir paradoksai. Nelengva nustatyti, kokie įvykiai ar faktoriai turėjo įtakos tam tikroms aplinkybėms ar įvykiams. Hipertekstas padeda įvairius priežastingumo ryšius parodyti realistiškai, atskleisdamas priežasties ir pasekmės sąveiką (Kurbalija, 2002).

Be teorinės apžvalgos, autorius pateikia praktinių hiperteksto taikymo diplomatijoje pavyzdžių. Hipertekstas taikytinas diplomatijos tarnyboje (konsultavimas ir ataskaitų rengimas), tarptautinių derybų metu, analizuojant diplomatinius ir tarptautinius teisinius dokumentus ir pan. Autorius atskirai analizuoja derybas internetu, ieškodamas atsakymų į klausimus, ar internetas pakeis derybas, ar apskritai įmanoma derėtis internetu. Manoma, kad derybos žodžiu bendraujant tiesiogiai išliks pagrindinė derybų forma, ypač turint omenyje aukšto lygio derybas, tačiau kai kuriais atvejais internetas yra patogus būdas susitarti. Autorius mini keletą konkrečių situacijų, kuriose taikytinos internetinės derybos, pavyzdžiui, kai susitikimus surengti sudėtinga, kai reikia išvengti nereikalingų emocijų, kai reikia itin sutelkti dėmesį į tekstą, kai derybos užtrunka ilgai, ir pan.

Skaitmeninės diplomatijos apžvalgą pateikia W. P. Dizard. Studijoje autorius tyrinėja skaitmeninio amžiaus įtaką Amerikos diplomatijai, kuri apima 130 metų laikotarpį. Atkreipiamas dėmesys į tai, kaip skaitmeninė komunikacija pakeitė valstybės sistemą ir tarptautinių institucijų bendradarbiavimą (W.P. Dizard, 2001).

Įvairių autorių tyrimai rodo, kad rašytinė diplomatijos kalba vystėsi istoriškai. Pasaulyje įvairiais amžiais dominavo skirtingos kalbos, jų vartojimą sąlygojo ne tiek lingvistinės ypatybės, kiek valstybių įtakos pasaulio politikoje kaita. Šiais daugiakalbystės laikais pasaulyje dominuoja ne viena, o keletas diplomatijos kalbų, ir tai įteisina pagrindiniai šiuolaikinės tarptautinės teisės principai, grindžiami suverenių valstybių lygiateisiškumu. Modernios technologijos daro inovatyvų poveikį diplomatinei kalbai ir sąlygoja rašytinės komunikacijos efektyvumą ir greitį.

Socio-psichologinės mandagumo teorijos požiūriu, Renesanso ir Švietėjiško amžiaus visuomenės pasiskirstymą įtakojo statusas, kuris atsispindėjo laiškuose asmeninių formų ir kreipinių vartojimų. Mandagumo aspektas buvo susijęs su estetika ir gebėjimu skaityti ženklus bei suvokti manieras tiek sakytinėje, tiek rašytinėje kalboje.

2.5.2. Interneto ryšio paslaugų pranašumai diplomatijoje

Be šiuolaikinių technologijų ir ypač interneto neišsivaizduojama daugelio sričių veikla. M. Castells pastebi, kad „*didžioji kompiuterinio komunikavimo dalis vyksta darbe arba su darbu susijusiose situacijose*“. Diplomacija nėra išimtis. Ir šioje srityje, anot M. Castells, „*internetas tampa svarbiausiu informacijos skleidimo, organizavimo ir mobilizavimo įrankiu*“ (Castells p. 358). Svarbu pabrėžti, kad kompiuterinis komunikavimas neištumia kitų tradiciškai nusistovėjusių komunikavimo formų, kurios diplomatijoje susijusios su tradicija ir ritualu.

R. P. Barston pastebi, kad diplomatijos funkcijos aprėpia šešias plačias sritis: ceremonialą, einamuosius darbus, informaciją ir komunikaciją, tarptautines derybas, protegavimą ir normatyvinę (teisinę) veiklą. Visos šios sritys yra daugiau ar mažiau formalios, jose daugiau ar mažiau paisoma protokolo reikalavimų. Oficialioji korespondencija yra neatsiejama šių sričių dalis, tačiau nuo konteksto priklauso jos formalumo lygis ir tonas.

Pabėžtina, kad diplomatijos tikslas – nustatyti ir įgyvendinti užsienio politikos tikslus. Šiuo požiūriu svarbiausios diplomatijos funkcijos yra dvi: teikti informaciją ir derėtis. Informacijos aspektas svarbus todėl, kad užsienio politikos tikslai būtų realistiški. Derybinis aspektas reikšmingas įgyvendinant užsienio politikos tikslus. Abiem atvejais informacinės technologijos, ir ypač internetas, gali daug padėti.

Pripažįstama, kad tradiciniai diplomatijos metodai kasdien keičiasi ir šiais laikais diplomatas, nesinaudonatis internetu, patirs daugybę nepatogumų.

Visuotinai pripažintas diplomatijos aspektas yra informacijos poreikis. Svarbu gauti informaciją ne tik apie vidinius šalies įvykius, bet ir apie tarptautinių įvykių seką. Informacija laikoma jėga, o jos rinkimas, kaip teigiama Vienos konvencijoje (1961), yra viena iš svarbiausių diplomatijos funkcijų. Internetas padeda šią funkciją įgyvendinti greitai ir nebrangiai. Greitas ir lengvas priejimas prie vietinių ir tarptautinių laikraščių, naujienų agentūrų, tarptautinių institucijų, pirminių dokumentų šaltinių ir pan. suteikia diplomatui unikalią galimybę sekti pasaulio įvykius. Ši prieinama informacija atveria diplomatom patikimus šaltinius ir jie gali per trumpą laiką atlikti išsamią analizę ir pasirengti diskusijoms įvairiais klausimais. Todėl internetas, renkant ir interpretuojant informaciją, galėtų būti apibūdinamas kaip svarbiausias diplomatijos įrankis.

Naudodamasis internetu diplomatas gali atlikti didelę diplomatinio darbo dalį būtent, tvarkyti administracinius ir konsulinius reikalus. Konsulinė informacija šiandien prieinama internete, ją skelbia dauguma ambasadų. Vizų išdavimas tampa greitesnis ir paprastesnis, nes vizos formą galima atsisiųsti internetu, sužinoti keliamus reikalavimus jai gauti ir apsilankyti konsulate tik interviu. Todėl internetas pagerina komunikaciją dalykiniais klausimais ir mažina oficialios korespondencijos poreikį.

Internetas laikomas unikaliu diplomatijos instrumentu dar ir todėl, kad jis suteikia diplomatom galimybę išsakyti savo nuomonę įvairiais klausimais ir skelbti idėjas pasaulio mastu. Jei ši galimybė tinkamai naudojama, ambasada, atstovaujanti šalį, kuria teigiamą įvaizdį šalyje, kurioje reziduoja. Tai J. S. Nye pavadino „švelniąja jėga“ (angl. *'soft power'*). Internetas yra politinis viešosios diplomatijos instrumentas, kuriuo naudodamasi šalis kuria teigiamą savo įvaizdį reziduojamoje šalyje. Jis suteikia diplomatom galimybę nepriklausomai nuo geografinės vietos mažais kaštais palaikyti nuolatinius ryšius su kolegomis kitose šalyse ir savo šalies užsienio reikalų ministerija. Privalumas yra tas, kad rengiami virtualūs susirinkimai, keičiamasi informacija, nuomonėmis ir pasiūlymais. Tai skatina komandinį darbą rengiant pranešimus ir ataskaitas, pozicijas ir kalbas. Taigi internetas sudaro palankias sąlygas bendravimui, o tai yra vienas svarbiausių diplomatijos elementų.

Kitas svarbus aspektas - internetas padeda išvengti biurokratijos. Diplomatai gali tiesiogiai kontaktuoti su savo šalies ministru. Tai padeda pasireikšti iniciatyvoms ir taupo laiką. Vyresnieji pareigūnai gali su diplomatais bet kuriuo metu išsiaiškinti išskylančius klausimus, reikalaujančius skubaus atsakymo. Susirašinėjant oficialiai tai užtruktų daug ilgiau. Sumažėja hierarchija priimant sprendimus, daugiau bendradarbiaujama. Tuo pačiu skatinamas neformalus bendravimas, diplomatijoje labai svarbus reagavimas į įvykius ir ėmimasis reikiamų veiksmų.

Internetas skatina geresnį institucijų funkcionavimą, jis yra moderni ir patikima organizavimo ir vadybos priemonė, kuria naudojami užsienio reikalų ministerijos ir diplomatinės tarnybos.

Informacinės technologijos ir interneto raida teikia galimybę informuoti visuomenę apie vidinius ir užsienio reikalus ir tuo pačiu leidžia visuomenę išsakyti savo nuomonę. Internetas - tai priemonė, skatinanti demokratijos procesus, išplėsdama piliečių dalyvavimą sprendimų priėmimo procese.

Diplomatams patogiu internetu, o ne organizuojant susitikimus įtakingiems visuomenėms veikėjams arba lobistų grupėms, keistis informacija. Ši funkcija yra svarbi, nes diplomatams dažnai iškeliami uždavimai susisiekti su šiomis grupėmis nedelsiant.

Internetą galima naudoti derybų tikslais, ypač daugiašalės diplomatijos srityje. Pradedant dokumento derinimu ir baugiant jo išforminimu, internetas padeda derėtis. Nors komunikacija „akis į akį“ yra nepakeičiama, internetinė diplomatija taip pat svarbi, nes ji suteikia, kaip pabrėžia Vienos diplomatijos akademija, šių pranašumų: sutelkia dėmesį į turinį, o ne į emocinę pusę; aiški sandara, mažiau nesusipratimų; patogiu palyginti siūlomus tekstus; atsiranda aiškumas, lengva sekti pateiktų pasiūlymų įrašus ir pridėtas pataisas; kiekviena delegacija gali dirbti pagal savo ritmą, laiko skirtumai gali tapti pranašumais; paprastumas ir patikimumas kuriant galutinį tekstą; gali dalyvauti daug šalių; efektyvi kaina.

Šie kriterijai ypač svarbūs mažoms šalims su ribotais žmogiškais ir finansiniais resursais vykdamas savo tarptautinius įsipareigojimus. Mažos šalys, neturinčios reziduojančio ambasadoriaus, prisistatyti gali internetinėje erdvėje per virtualią ambasadą. Tai sudaro tam tikrą apribojimą, nes virtuali diplomatija negali pakeisti diplomatijos, reikalingos derybų metu.

Informacijos valdymo pokyčiai keičia ir diplomatų darbo, ir įprasto diplomatinio susirašinėjimo specifiką. Kadangi internetu yra renkama ir gaunama informacija, jo kaštai yra nebrangūs, jis nuolat prieinamas, sudaromos galimybės naudotis visuotinai prieinamais teisiniais dokumentais ir kita svarbia informacija. Sociolingvistikos požiūriu, komunikacijos stiliaus kaita bendraujant elektroniniu būdu turi įtakos tarpkultūriniam komunikavimui.

2.5.3. Elektroninio komunikavimo būdai

Diplomatijoje labai svarbus efektyvus ryšys ir komunikavimas. Oficialioji tradicinė korespondencija tik iš dalies atitinka šią funkciją, nes dėl formalumo ji ne visuomet patogi ir atitinkanti globalaus pasaulio poreikius. Internetas siūlo patogias ryšio priemones, kurios papildo įprastą komunikaciją keičiantis oficialiąja korespondencija.

Viena populiariausių interneto ryšio paslaugų yra elektroninis paštas. Elektroninis paštas yra ypač svarbus diplomatų, kurie komunikuoja su kolegomis visame pasaulyje, darbe. Jis yra neatskiriama diplomatijos dalis dėl dviejų svarbių priežasčių: yra nebrangus ir įveikia laiko zonų kliūtis. Kitos internetinio ryšio paslaugos, kurios gali būti naudojamos greta oficialiosios korespondencijos yra šios: faksogramų siuntimas; bylų persiuntimas (FTP) – suteikiama vartotojams galimybė prieiti prie kito kompiuterio interneto tinkle bylų bei atlikti kai kuriuos veiksmus: pažiūrėti, atsisiųsti, nusiųsti, ištrinti (jei suteikta teisė); prisijungimas prie nutolusio kompiuterio (TELNET) – galima naudoti kito kompiuterio interneto tinkle resursus; pokalbis internete (*Talk*) – interneto naudotojams galima susirašinėti realiaame laike; interneto konferencija (IRC) – skirta grupės Interneto vartotojų, turinčių tuos pačius interesus, bendravimui; interneto telefonija – sudaryta galimybė perduoti Internetu balsą; Interneto videokonferencija- galima bendrauti Internete, ne tik keičiantis tekstine informacija, bet ir matant vaizdą; vietinių tinklų sujungimas – pasinaudojant Internetu galima įrengti ryšio kanalus tarp keliuose miestuose išsidėsčiusių objektų. Jau yra tinklalapių, leidžiančių vartotojams aplinką naršymui susikurti patiems. Tai tinklalapiai, turintys personalizavimo galimybę ir leidžiantys vartotojams gauti tik jiems pritaikytą informaciją. Internete naršantys žmonės gali negaišdami daug laiko vienoje vietoje sekti pasaulyje vykstančius įvykius, čia pat skaityti draugų internetinius dienoraščius, matyti elektroninio pašto žinutes, orų prognozes ar socialinių tinklalapių informaciją. Pastarųjų metų tendencijos rodo, kad žmonėms suteikiama ne tik galimybė naudotis visa informacija, bet ir ją keisti, pritaikyti savo interesams, dalintis su kitais. Tokie pokyčiai internete apibūdinami kaip antrosios kartos internetas – Web 2.0. Lengvumas, patogumas, pritaikomumas vartotojams – tampa interneto sinonimais.

Kitas didelis elektroninio pašto pranašumas yra galimybė siųsti dokumentus (bylas). Be to, tekstą galima keisti ir redaguoti. Viskas, kas yra elektroninio formato, galima siųsti elektroniniu paštu (laikraščių straipsnius, JT dokumentus, susirinkimų darbotvarkes ir pan.). Elektroninis paštas ypač naudingas siunčiant periodinius komunikacinius leidinius (biuletenius, pranešimus spaudai, aplinkraščius ir pan.).

Nors elektroninis komunikavimas patogus ir efektyvus, jis visiškai nepakeis dokumentų siuntimo per kurjerius, tačiau netolimoje ateityje galbūt bus naudojama mišri dokumentų siuntimo sistema (elektroninė ir fizinė), kuri turėtų būti efektyvesnė ir ekonomiškesnė. Kai kurie autoriai tvirtai teigia, kad elektroninis paštas niekada nepakeis tradicinių komunikacijos

priemonių ir jis bus naudojamas tik kaip papildoma komunikavimo priemonė, bet ne oficialios korespondencijos pakaitalas.

Diplomatų darbe didelę pagalbą teikia galimybė naudotis dokumentais ir duomenų bazėmis internete. Jungtinės Tautos, bendradarbiaudamos su kai kuriomis valstybėmis narėmis, siekia pateikti informaciją patalpinti tinkle. Geitas informacijos peržiūrėjimas Jungtinių Tautų tinklalapyje (<http://www.un.org>) parodo, kad elektroniniu būdu galima konsultuotis. Geras pavyzdys yra Saugumo Tarybos rezoliucijos, kurias dažnai diplomatai cituoja ar naudoja kaip referencijas. Anksčiau buvo sudėtinga gauti baigtinį rezoliucijos tekstą iš karto jam pasirodžius. Dabar JT tinklalapyje rezoliucijų tekstai yra lengvai prieinami.

Diplomatų darbe labai svarbu naudotis tarptautinių organizacijų naujienų tarnybų informacija. Šie tinklalapiai tokią galimybę suteikia: <http://www.un.org/News> - JT paskutinės naujienos, <http://www.unog.ch/news/newsen/presrele.htm> - JT būstinės Ženevoje paskutinės naujienos, <http://europa.eu.int/en/agenda/dnews.html> - Europos Komisijos naujienos ir kt.

Visi svarbesni tarptautiniai politiniai įvykiai paprastai nušviečiami ir analizuojami tam tikslui sukurtame specialiame tinklalapyje. G7 susirinkimai, pasaulinio lygio konferencijos ir ES prezidentavimas ir pan. turi savo tinklalapius, kuriuose pateikiama aktuali informacija ir, kas ypač svarbu, galima atsisiųsti oficialius dokumentus iš karto kai tik jie patalpinami. Todėl nebėra poreikio laukti atsiunčiant dokumentų faksu – juos galima išsispausdinti iš interneto. Pavyzdžiui, dokumnetas dėl JT reformos, oficialiai pristatytas Generalinio Sekretoriaus Kofi Annan 1997 m. liepos 16 d., buvo prieinamas internetu <http://www.un.org/reform> tą pačią dieną.

Internetas taip pat svarbus šaltinis renkant informaciją apie kitų šalių užsienio politiką. Daugelio užsienio šalių atstovybės yra įkūrę savo tinklalapius. Informacija su nuorodomis į užsienio atstovybių tinklalapius skelbiama <http://www.embpage.org>. Internetas suteikia diplomatams ir kitų galimybių: dalyvauti pokalbiuose (*Internet Relay Chat IRC*), diskusijų forumuose, video konferencijose.

Informacijos valdymas elektroniniu būdu daugelyje užsienio reikalų tarnybų pakeitė darbo pobūdį. Darbo vietų centre ir užsienio atstovybėse sujungimas į tinklą pakeitė darbuotojų tarpusavio bendravimą. Elektroninė komunikacija užtikrina greitą pasikeitimą informacija tiek tarnybos viduje, tiek su užsienio atstovybėmis. Tačiau H. W. Beuth pastebėjimu, „*ir elektroniniu būdu parašyta ir persiųsta informacija užsienio reikalų tarnyboje įgauna popierinę formą. Dar nėra elektroninio biuro su elektroniniu archyvu. Elektroninės informacijos gavėjai ir jos siuntėjai dirbdami ar atlikus darbą turi patys nuspręsti, ką atspausdinti ir įsegti į bylą. Valdymas dar vyksta raštu, o ne elektroniniu būdu*“. Šis autorius taip pat pastebi, kad Vokietijoje elektroniniu būdu perduota ataskaita keičia klasikinę rašytinę. Prognozuojama, kad „*koduota ataskaita vieną dieną*

bus pakeista koduota žinia, kuri ir toliau išliks aktuali dėl saugaus techninio perdavimo ir kodavimo, kai reikės perduoti raštus su pastaba „Slaptai“ arba žinias pagal gana platų paskirstymo sąrašą. Elektroninė ataskaita greitai laiku užims rašytinės ataskaitos vietą“.

Interneto ryšio paslaugos ypač svarbios vykdant vidinę atstovybės komunikaciją. Elektroniniu būdu siunčiami dokumentai greitai pasiekia adresatą, galima greičiau suderinti projektinius dokumentus. Elektroninis komunikavimas svarbus ir vykdant išorinę komunikaciją su užsienio partneriais, sprendžiant einamuosius reikalus (vizitų susitikimų derinimas, dokumentų persiuntimas ir pan.).

2.5.3. Hipertekstas ir jo pranašumai diplomatijoje

Hipertekstu vadinama hierarchinė teksto struktūra su nuorodomis į teksto fragmentus, kurie gali būti saugomi tame pačiame arba kituose dokumentuose. Hipertekstu informacija išdėstoma ne nuosekliai, bet pagal tam tikrą pasirinktą sistemą. Hipertekstą taip pat galima apibrėžti kaip indeksavimo technologiją, kuri leidžia indeksuoti kiekvieną žodį ir sukurti nuorodas (*links*) tarp skirtingų dokumento vietų ar tarp pačių dokumentų. Naudojantis hipertekstu kiekvienas gali pasirinkti individualų peržiūros būdą, nes labai lengvai galima pereiti nuo vienos temos prie kitos, naudojantis nuorodomis.

Hipertekstas yra naudingas valdant įvairią informaciją: struktūrinę, pusiau struktūrinę ir nestruktūrinę. Išsamiai šią temą analizuoja J. Kurbalija, kurio išvalgomis bus vadovujamasi šiame skyriuje. Autorius nurodo, kad diplomatijoje dažniausiai naudojama struktūrinė ir pusiau struktūrinė informacija. Struktūrinė informacija yra logiškai apibūdinama ir visiškai klasifikuota. Paprastai ji saugoma duomenų bazėse. Diplomatiijoje visos duomenų bazėje esančios tarptautinės sutartys bus suskirstytos pagal logišką informacinę struktūrą pagal pavadinimą, raktinius žodžius, pasirašymo datą ir ratifikavimo datą. Iš tokios duomenų bazės galima lengvai gauti reikiamą informaciją.

Pusiau struktūrinę informaciją sudaro logiškai struktūruoti elementai ir tekstas. Dauguma tarptautinių sutarčių yra pusiau struktūrinė informacija. Bet kurioje sutartyje paprastai yra tam tikros dalys: pavadinimas, preambulė, straipsniai ir pabaiga.

J. Kurbalija teigia, kad diplomatija ir tarptautiniai ryšiai puikiai tinka naudotis hiperteksto priemonėmis. Autorius išskiria šias priežastis: pirma, tekstas diplomatijoje yra svarbiausias. Tai įvairios diplomatinės veiklos rezultatas. Diplomatinių veiklos esmę sudaro ne tik derybos ir atstovavimas, bet ir socialinė veikla ir žiniasklaida. Svarbiausi dokumentai yra tarptautiniai teisiniai susitarimai. Antra, diplomatiniai dokumentai yra kompleksinės, daugiasluoksnės veiklos rezultatas. Galutiniai diplomatiniai ir tarptautiniai teisiniai dokumentai yra tik viršutinis sluoksnis – matomas veiklos rezultatas. Prieš tai buvo rengiami pagalbiniai dokumentai, vyko derybos,

bendradarbiavimas ir pan. Visiškas diplomatinių dokumentų supratimas ir jų interpretacija reikalauja nuorodų į visus pagalbinius šaltinius. Tai yra sudėtinga, nebent dokumentai parengti tokiu būdu, kad juos lengva valdyti, būtent, kai informacijos sluoksniai pateikiami per hipertekstą. Skirtingai nei popieriuje išspausdinta informacija, hipertekstas leidžia parodyti informacijos daugiasluoksniškumą. Pirmas sluoksnis gali turėti teiginio santrauką su nuorodomis į kitus sluoksnius. Kiekvienas sluoksnis papildys teiginį arba jo aspektus. Skaitytojas pats nuspręs, kiek jam verta gilintis į tam tikrą temą. Trečia, šiuolaikinė diplomatija susiduria su informacijos pertekliumi. Šių perteklių sudaro daugybė dokumentų, kuriuos skelbia tarptautinės organizacijos, be to, jie kartais esti labai didelės apimties. Diplomatomams būna sunku greitai rasti reikiamą informaciją. Hiperteksto priemonės negali sumažinti šio sudėtingumo, bet gali padėti suvaldyti informacijos srautą. Ketvirta, diplomatiniai ryšiai yra priežastiniai – tai sudėtingų įvairių tarptautinių veikėjų faktorių sutapimų ir paradoksų pasekmė. Retai kada galima tiksliai apibūdinti, kokie įvykiai ar faktoriai nulėmė tam tikrus įvykius. Hipertekstas gali parodyti priežastinius ryšius, atskleidžiamas priežasties ir pasekmės kompleksiskumą.

Schneiderman išskiria septynias auksines hiperteksto taisykles (angl. *"Golden Rules of Hypertext"*). 1. Didelės apimties tekstas suskirstomas į segmentus. Sutartys, susitarimai, konvencijos, tarptautinių konferencijų pranešimai ir kita oficialioji korespondencija dažnai yra ilgi tekstai, suskirstyti į mažesnius segmentus, modulius ar straipsnius. 2. Fragmentai vienas su kitu susiję. Pavyzdžiui, Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių apibrėžia temą: diplomatinių santykių reguliavimas. 3. Vartotojas peržiūri vienu metu tik teksto fragmentus. Diplomatiniai dokumentai nėra skaitomi nuo pradžios iki pabaigos. 4. Dokumentai turi būti transtekstualūs, t.y., tekste esama nuorodų į kitus dokumentus. Teksto transtekstualumas yra būdinga diplomatinio teksto savybė, nes dokumentas būna susijęs su kitais dokumentais, konvencijomis, ataskaitomis ir tekstais. 5. Laiko aspektas (dokumento sukūrimo procesas) gali turėti įtakos skirtingam dokumento interpretavimui. Dokumentai turi savo raidos ciklą: jie sukuriami esant tam tikroms aplinkybėms, kurios vėliau gali pasikeisti, atitinkamai pakeisdamos ir dokumento funkcijas ir reikšmę. Paprastai išskiriamos dvi dokumento stadijos: derybų fazė ir ratifikavimo bei įgyvendinimo fazė. Net ir tuomet, kai tekstų formuluotės priimamos po ilgų derybų, jų taikymas realiame gyvenime gali turėti tam tikrų niuansų.

Dėl diplomatinės veiklos kompleksiskumo ir teksto, kuris paklūsta hiperteksto taisyklėms, oficialios korespondencijos, o ypač tarptautinių susitarimų derinimo procedūra tampa patogesnė ir efektyvesnė.

2.5.4. Praktinis hiperteksto panaudojimas diplomatijoje

Praktinis hiperteksto panaudojimas diplomatijoje galimas keliais atvejais. Jis taikomas diplomatinėje tarnyboje (konsultavimui ir ataskaitoms rengti), derybose, analizuojant diplomatinius ir tarptautinius teisinius dokumentus ir kt. J. Kurbalija analizuoja, kaip konkrečiais atvejais hipertekstas taikomas praktiniame darbe.

Diplomatinė tarnyba susideda iš įvairių funkcijų, kurios aprėpia darbą su savo šalies užsienio reikalų ministerija, darbą tarp ministerijos ir pasiuntinybių, tarp vyriausybės departamentų, visuomenės ir užsienio partnerių. Pagal savo paskirtį diplomatinė veikla glaudžiai susijusi su tarptautiniais partneriais, todėl dažnai nacionalinis derybų koordinavimas reikalauja daug energijos ir laiko, ypač pastaruosiu metu, kai diplomatija tapo atviresnė. Didžioji diplomatinio darbo dalis susijusi su tekstu, todėl hipertekstas gali padėti valdyti kompleksines diplomatijos užduotis. J. Kurbalija išsamiai analizuoja, kaip, hipertekstas gali padėti įgyvendinant naują strategiją, susijusią su protinio potencialo nutekėjimu. Užsienio reikalų ministerija, norėdama sukurti efektyvią strategiją, turi tikslą pasidalinti kitų šalių patirtimi ir atlikti prieinamų užsienio patirties ir iniciatyvų tyrimus. Lentelėje Nr. 1 pateikiamas tradicinės ir hipertekstu pagrįstos metodologijos palyginimas, o lentelėje Nr. 2 pateikiami tradicinio ir hipertekstu pagrįsto metodo pranašumai ir skirtumai.

Tradicinė	Pagrįsta hipertekstu
1. Ministerija rašo laiškus atstovybėms prašydama jų indėlio	1. Ministerija patalpina tekstą kaip hipertekstinį dokumentą internete ir prašo atstovybių parašyti savo komentarus arba nuorodas.
2. Atstovybės atsakydamos siunčia laiškus ir ataskaitas	2. Atstovybės parašo hipertekste komentarus arba nurodo kitus hiperteksto šaltinius.
3. Ministerija surenka gautus faktus ir rengia dokumentą	3. Tekstas su komentarais naudojamas kaip pagrindas strateginiam dokumentui sukurti

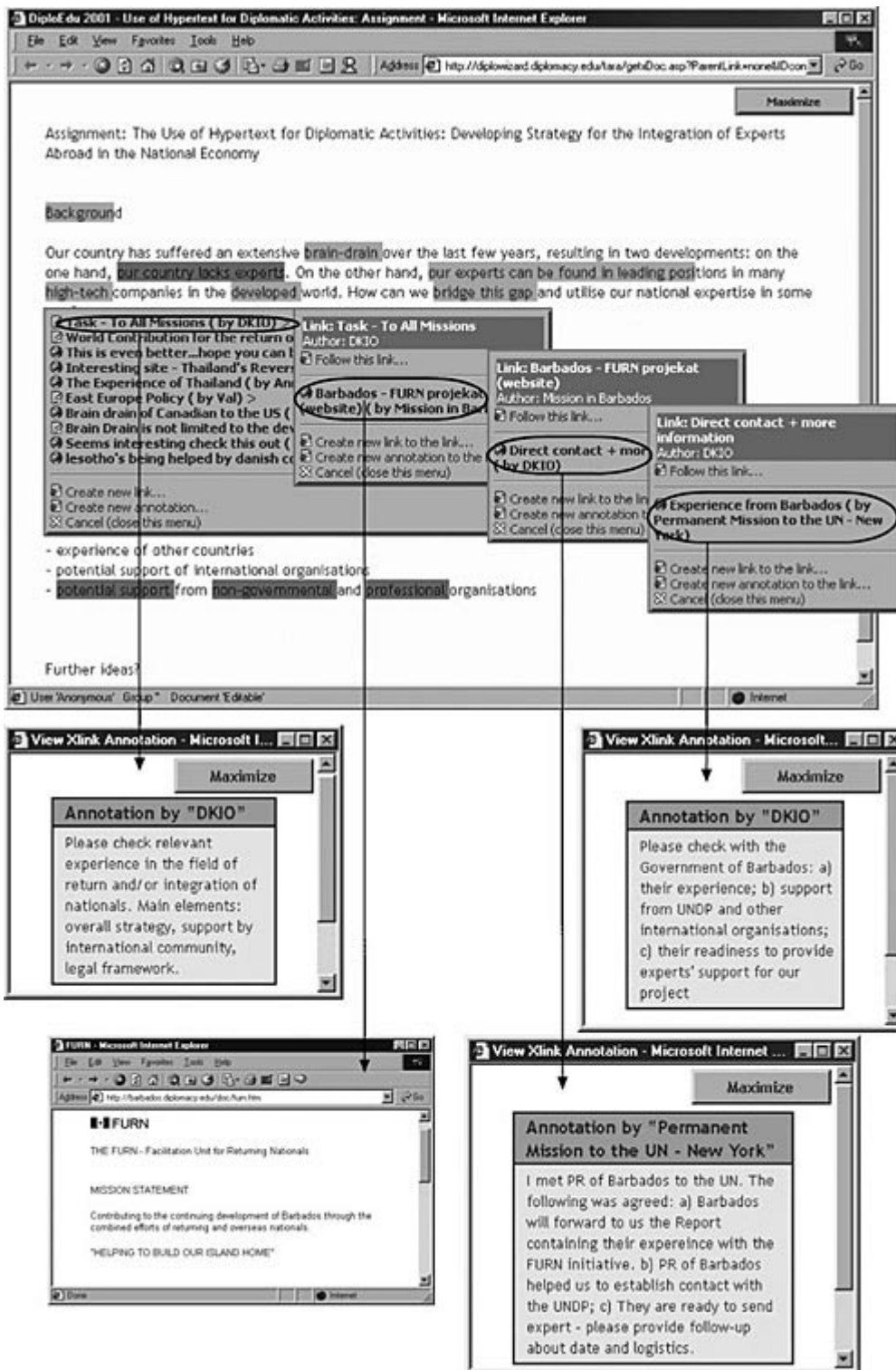
Lentelė Nr 1. Tradicinės ir hipertekstu pagrįstos metodologijos palyginimas. Pagal J. Kurbalija

Kriterijus	Tradicinis	Hipertekstnis
Greitis	lėtas	beveik akimirksniu, nes komunikacija vyksta internetu
Tiesioginis ryšys su svarstomu dalyku	žemas, nes kiekvieno dokumento rengimą lydės įprastos rutininės procedūros	aukštas, nes hipertekstas skatina vartotojus sutelkti dėmesį į svarbius, tiesiogiai susijusius su svarstomu dalyku aspektus
Nuomonių pasikeitimas	žemas, nes	aukštas, nes visos nuomonės

	dokumentų platinimas tarp atstovybių yra neefektyvus	yra tuojau pat prieinamos kolegų, dirbančių kitoje atstovybėje, peržiūrai; ryšys tarp atstovybių ir pasikeitimas nuomonėmis pagerina indėlio kokybę, skatina naujas idėjas ir padeda išvengti nereikalingo dubliavimosi
Tiesioginė diskusija	galutinis dokumentas saugomas pasyviame formate	viso proceso metu dokumentas yra prieinamas konsultacijoms ir diskusijoms
Rezultatas	pasyvus, nes dauguma šiuolaikinių institucijų tiesiog nežino, ką jos žino	aktyvus, nes žinios ir informacija išlieka prieinamos tolesnėms pastaboms ir naudojimui.

Lentelė Nr. 2. Tradicinio ir hiperteksto metodų pranašumai ir trūkumai. Pagal J.Kurbalią

Kaip rodo lentelių duomenys, hipertekstu pagrįsta informacijos analizė efektyvesnė daugeliu požiūrių. Svarbu pažymėti, kad galutinis analizės rezultatas turi išliekamąją vertę ir yra prieinamas tolesnėms pastaboms ir analizei. Toliau pateikiamame Pavyzdyje Nr. 3 pateikiamas hiperteksto analizės kompleksiskumas, kurį neretai autoriai laiko šio metodo trūkumu.

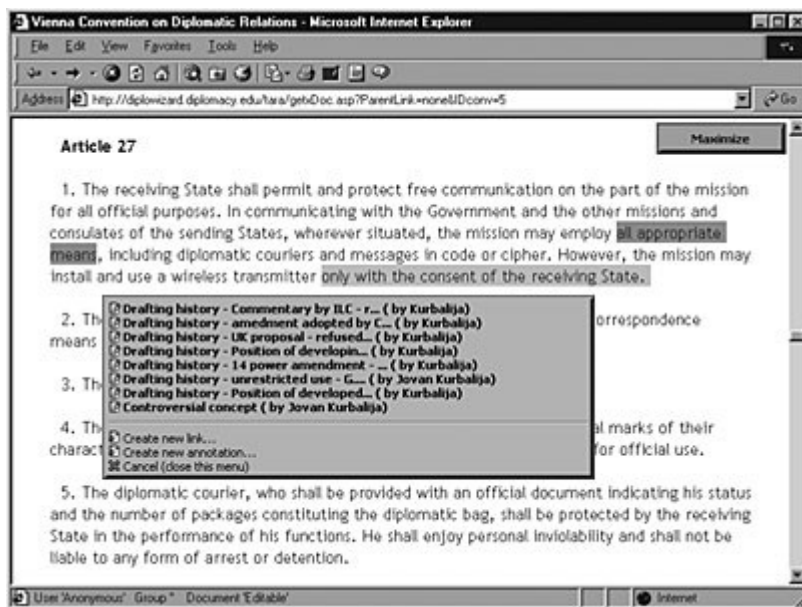
Pavyzdys Nr. 3. Hiperteksto naudojimo pavyzdys. Pagal J.Kurbalija

Hipertekstas sėkmingai taikomas ir derantis internetu. Teigiama, kad derybų istorija neatsiejama nuo žmonijos istorijos. Šios srities iš esmės nepakeitė technologijų raida, tačiau tam tikrais atvejais internetas gali būti tinkama priemonė deryboms vesti. Mokslininkai teigia, kad derybos „akis į akį“ išliks pati svarbiausia komunikavimo forma, ypač aukščiausio lygio valstybės

vadovų derybose, tačiau tam tikrais atvejais derybos internetu gali būti patogios. J. Kurbalija išskiria keletą aplinkybių, kurios palankios deryboms internetu: pirma, kai iškyla problema dėl derybų susitikimo vietos. Kai kada fiziniai susitikimai yra neįmanomi arba juos rengti nepraktiška (pvz., bijantis protestuotojų, teroristų atakų). Antra, reikia sumažinti tiesioginio kontakto „emocinį triukšmą“. Paprastai emocijų stoka bendraujant internetu laikoma trūkumu. Emocijos dažnai yra svarbus derybų elementas, garantuojantis tam tikrą solidarumą siekiant susitarimo. Tačiau kartais derybos gali būti pernelyg emocionalios ir sukurti kliūtis sprendimams priimti. Trečia, reikalingas didesnis susitelkimas į tekstą. Redaguojant dokumentą naudojantis hipertekstu derybų šalys gali susitelkti vien tik į susitarimo tekstą. Ketvirta, ypač formalios ir užsitęsios derybos. Kai derybos trunka ilgai, pavyzdžiui, derantis dėl Įstatymo dėl jūros konvencijos, internetas gali būti kaip tarpininkas tarp tiesioginių derybų šalių susitikimų.

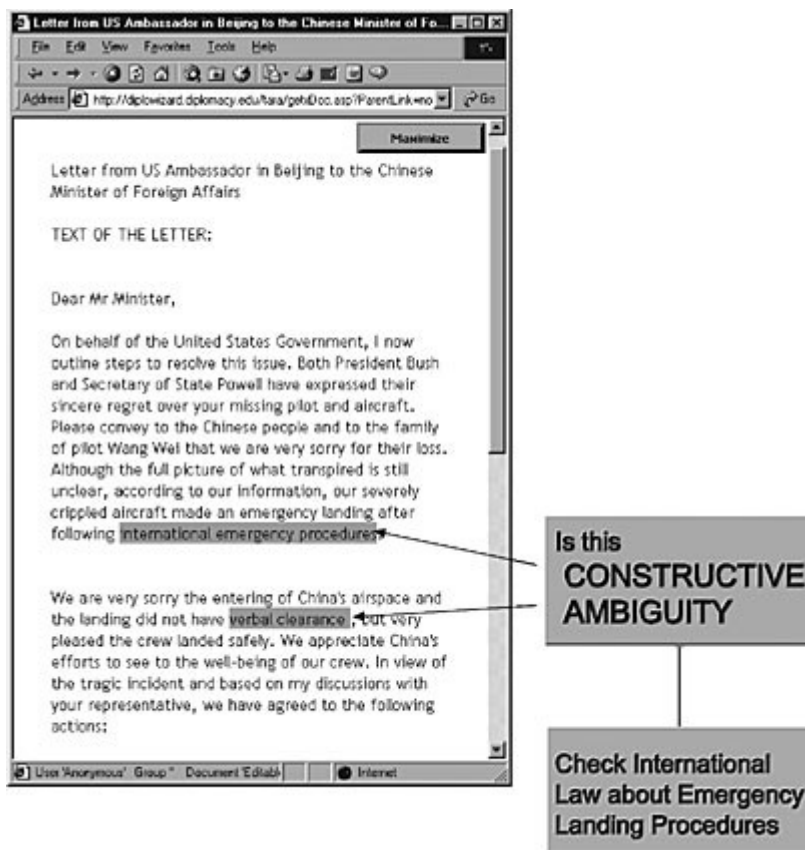
J. Kurbalija pateikia keletą hiperteksto taikymo būdų analizuojant ir rengiant diplomatinis ir tarptautinius teisinius dokumentus. 1. Parengiamieji darbai (*travaux preparatoires*), lentelė Nr 4: naudojant šį metodą galima atsekti tam tikro straipsnio ar frazės atsiradimą atskleidžiant jo evoliuciją nuo pradžios iki pabaigos. Dokumento rengimo istorija svarbi interpretuojant dokumentus, ypač kai svarbu išsiaiškinti pradinis derybų šalių tikslus.

Pavyzdys Nr. 4. *Travaux preparatoires*. Pagal J.Kurbalija

Šalys neretai susiduria su dalykinių netikslumų problema, kuomet svarbu išsiaiškinti dviprasmybes, kad būtų rastas diplomatinis sprendimas. J. Kurbalija pateikia pavyzdį, kaip hipertekstas padeda išryškinti dalykinį netikslumą laiške, kurį išsiuntė JAV ambasadorius Kinijos valdžiai dėl įvykusio incidento dėl galimai Kinijos teritorijoje šnipinėjusio JAV lėktuvo. Laiške iš pradžių teigiama, kad JAV lėktuvus nusileido pagal tarptautines avarinio nusileidimo procedūras.

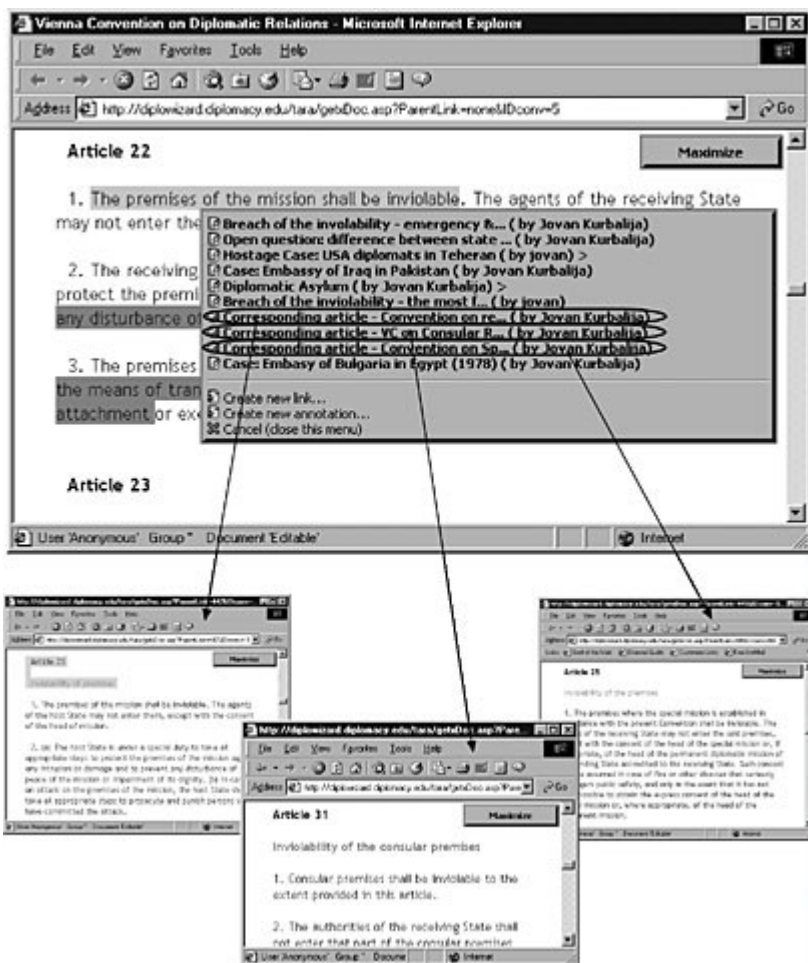
Tačiau kitame paragrafe JAV atsiprašo dėl nusileidimo be žodinio Kinijos pusės leidimo. Dviprasmybė atsiranda todėl, kad neaišku, ar JAV nepaisė tarptautinės teisės. Norint išsiaiškinti šį netikslumą, būtina žinoti, ar tarptautinės avarinio nusileidimo procedūros numato žodinį kitos šalies leidimą.

Pavyzdys Nr. 4. Dalykinis netikslumas. Pagal J.Kurbalija

Hipetekstas gali būti naudojamas atliekant lyginamąją teksto analizę. J. Kurbalijos pavyzdyje yra pateiktas Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių 22 straipsnio teiginys „atstovybės pastatas neliečiamas“. Lyginant kitus tarptautinės teisės šaltinius, būtent Vienos konvenciją dėl valstybių atstovavimo jų santykiuose, Tarptautines universalias pobūdžio organizacijas ir Vienos konvenciją dėl konsulinių santykių ir konvenciją dėl specialiųjų atstovybių, atliekama lyginamoji teiginio analizė.

Pavyzdys Nr. 5 Lyginamoji Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių analizė. Pagal J.Kurbalija

Spartus interneto vystymasis ir hipertesto svarba susieti puslapius internete rodo realią perspektyvą, tačiau hiperteksto potencialas dar nėra išnaudotas. Nors hipertekstas yra aiškiai tinkamas būdas informacijai pateikti, nėra paprasta juo naudotis, nes tai pakankamai intelektualiai priemonė. Kadangi diplomatija yra daugiavfunkcė, didžioji jos veiklos dalis sutelkta į tekstą ir ji priklauso nuo konteksto, hiperteksto taikymas šioje srityje perspektyvus.

Informacinės technologijos iš esmės pakeitė diplomatinių raštų renginio tradicijas. Nors išliko visuotinai priimtinos diplomatinio susirašinėjimo formos, elektroninis komunikavimas pagreitina informacijos perdavimą ir keičia jos formalumo lygį. Pagal sociolingvistinę teoriją, mažėja socialinis atstumas, kurio kitimą sąlygoja lingvistinio pokyčio galimybė laike, fiziniėje erdvėje ir socialiniu požiūriu.

IŠVADOS

1. Išanalizavus sociolingvistinę teoriją, darbe pritaikyti šie teiginiai:
  - 1.1. Socialinis atstumas diplomatinuose raštuose išreiškiamas mandagumo kreipiniais;
  - 1.2. Diplomatinių raštų žanro ir funkcinio stiliaus pasirinkimą sąlygoja socialinis-istorinis kontekstas. Reikšmės komunikavimas ir auditorijos modelis diplomatinuose raštuose apsprendžia formalumo lygmenį;
  - 1.3. Diplomatinių raštų kalbos kodo pasirinkimą sąlygoja adresatai ir kontekstas.
  - 1.4. Rašytinė komunikacija perduoda socialinę reikšmę ir perteikia socialinį identitetą.
  - 1.5. Diplomatinių raštų kontekstai yra griežti ir ritualizuoti, jų kalba kinta nežymiai.
  - 1.6. Komunikacija yra socialinė veikla, reikalaujanti koordinuotų dviejų ar daugiau individų pastangų;
  - 1.7. Diplomatinių raštų kreipimosi formos padeda subtiliai apibrėžti adresato ir adresanto tarpusavio ryšius.
2. Išanalizavus socialinę-psichologinę mandagumo teoriją, darbe pritaikyti šie teiginiai:
  - 2.1. Teigiamas įvaizdis diplomatinuose raštuose išsaugomas pasirinkus tinkamą strategiją bei lingvistines priemones jai įgyvendinti;
  - 2.2. Mandagumas susijęs su aukštesniosios klasės socialiniu elgesiu. Jis išreiškiamas per ženklus ir ritualus;
  - 2.3. Socialinis mandagumas yra sąlygotas visuomenės, todėl, paisant visuomenės priimtų normų ir formalumų, diplomatinuose raštuose palaikomas efektyvus, nekomplikuotas bendravimas su kitais bei palengvinamas koordinuotas pasikeitimas nuomonėmis ir vaidmenimis.
3. Išanalizavus retorikos teoriją, darbe pritaikyti šie teiginiai:
  - 3.1. Efektyvus rašymo menas diplomatinuose raštuose pasireiškia gebėjimu įtikinti ir išreikšti pagarbą.
  - 3.2. Klasikinių retorikos kanonų išmanymas ir naudojamas diplomatinuose raštuose siejamas su kompetencija ir įvaizdžiu.
  - 3.3. Estetikos ir logikos dermė turi įtakos diplomatinių raštų efektyvumui.
4. Išanalizavus diplomatinių raštų tipus, galima apibendrinti, kad notos, laiškai, memorandumai, pro memoria ir kt. yra formalūs standartinės formos dokumentai, kurie, pagal sociolingvistikos teoriją, atitinka auditorijos modelį. Jie skirti oficialiam susirašinėjimui, yra visuotinai pripažinti, išlaiko rašytinės retorikos bruožus ir mandagumo

teorijos aspektus, susijusius su mandagumo formulių ir frazių naudojimu efektyviam tarpvalstybiniam komunikavimui.

5. Įvertinus diplomatinį raštų raidą istoriniu komunikaciniu aspektu, teigtina, kad kito diplomatinį raštų turinys ir forma, išskyrus visuotinai priimtas susirašinėjimo formas. Labiausiai kito diplomatinio susirašinėjimo tipas – laiškai. Antikos, Renesanso ir Švietėjiško amžiaus laikotarpiu laiškų formą ir turinį ypač įtakojo klasikinė retorikos teorija. Renesanso laikotarpiu laiškai buvo įslaptinami naudojant kodą, o Švietėjiško amžiaus metu laiškai buvo rašomi itin įmantriu stiliumi, todėl komunikuojama reikšmė tapdavo neaiški. Naujosios technologijos labai pakeitė diplomatinį raštų funkcionavimą: nors visuotinai priimtinos diplomatinio susirašinėjimo formos išlieka, tarpvalstybinis komunikavimas tampa spartesnis ir efektyvesnis dėl praktinių elektroninio pašto, internet ir kitų šaltinių panaudojimo tarpvalstybiniam komunikavimui.

SUMMARY

This thesis provides an analysis of written diplomatic language as a part of the diplomatic protocol in the context of human communication process and courtesy. Various approaches of different authors are presented including the overview of sociolinguistics, socio-psychological politeness theory and rhetoric; different aspects of diplomatic intercourse are discussed while text being considered as the essence of diplomacy. Three main issues of written diplomatic language are here considered as the most significant. The first aspect is the diplomatic correspondence with its different forms for communicating with international actors. These are notes, letters, memoranda and aides-memoires. Both form and contents of these documents are analysed. The second aspect is diplomacy and language, surveying the historical development of diplomatic language and the current language trends related to IT development. The third aspect emphasizes the importance of written language in international legal documents such as agreements. It also provides a historical perspective to the developments of diplomatic language and focuses on the diplomatic correspondence as the means of negotiation, representation and exchange between nations. It also deals with politeness of diplomatic language and the art of drafting official letters and documents, describes the growth of diplomatic process and its conventions as the response to the interconnected developments of more complicated governing structures in human societies and consequentially more complicated issues they have wanted to negotiate in written with each other, or represent to one another. Diplomatic language is described as a tool of diplomatic cohesion and the means of effective communication in different historical periods including modern technology development.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. BARSTON, R.P. *Modern Diplomacy*. 3rd ed. London: Pearson Longman, 2006. 408 p. ISBN 1-40581-201-X.
2. BIBER, Douglas, FINEGAN, Edward. *Sociolinguistic Perspective on Register* [interaktyvus]. Oxford University Press, 1993. [žiūrėta 2010 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=cTPUrGpvHs0C&pg=PA28&dq=2.%09BIBER,+Douglas,+FINEGAN,+Edward.+Sociolinguistic+Perspective+on+Register&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN13: 9780195083644 ISBN10: 0195083644.
3. BOWE, Heather Joan, MARTIN, Kylie. *Communication Across Cultures: Mutual Understanding in Global Word*. [interaktyvus]. Cambridge University Press, 2007. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=KyQo-XY_UT4C&pg=PA47&dq=politeness+in+language+bowe+martin&lr=&cd=1#v=onepage&q=politeness%20in%20language%20bowe%20martin&f=false. ISBN-13: 9780521695572
4. BRANTLEY, Clarice Pennebaker, MILLER, Michele Goulet. *Effective Communication for Colleagues* [interaktyvus]. Barnes and Noble, 2007 [žiūrėta 2010 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=d8tfX9_QBPQC&printsec=frontcover&dq=brantley+and+miller+communication&cd=1#v=onepage&q&f=false ISBN-13: 9780324374766
5. CHAPLAIS, Pierre. *English Diplomatic Practice in the Middle Ages* [interaktyvus]. London–New York: Hambledon and London, 2003. [žiūrėta 2009 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=pR58WnXzh-wC&pg=PA124&lpg=PA124&dq=diplomatic+letters&source=bl&ots=DLM_IMUUnM&sig=rIXio_5mZfb8eSFGOUNyrgO09IY&hl=lt&ei=pPc1SuGHG9yN_AaysY2MCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6#PPA122,M1. ISBN 185285 395 6.
6. *The Correspondence of Elizabeth I and James VI, 1590-1603* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://extra.shu.ac.uk/emls/si-16/allilatt.htm>.
7. DE MAGALHAES, José Calvet. *The Pure Concept of Diplomacy* [interaktyvus]. Greenwood Press, 1988. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=bunFDJqi4SEC&pg=PP1&dq=the+pure+concept+of+diplomacy>. ISBN: 0-313-26259-4.
8. *Difficulties Encountered in the Translation of Legal Texts: The Case of Turkey*. Dr. Ayfer Altay, Hacettepe University, Ankara, Turkey. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jdlonline.org/I4Altay1.html>. JDL I:4 (2004)

9. *Diplomacy*. Ed. Christer Jonsson and Richard Langhorne. Volume I. Theory of Diplomacy. London: Sage Publications. Thousand Oaks. New Delhi, 2005. ISBN 9781412901437.
10. DIZARD, Wilson P. Dizard. *Digital Diplomacy* [interaktyvus]. Washington: Greenwood Publishing Group, 2001. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=Lg737iUO7O4C&pg=PP1&dq=digital+diplomacy&hl=lt>. ISBN: 978-0-275-97228-8.
11. ELLIS, Donald G. *From Language to Communication*. Routledge, 1999. [žiūrėta 2010 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=Rk8UB6V1ybcC&pg=PR10&dq=8.%09ELLIS,+Donald+G.+From+Language+to+Communication.&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN: 978-0-8058-3031-6
12. FASOLD, Ralf F. *The Sociolinguistics of Language* [interaktyvus]. Barnes and Noble, 1991. [žiūrėta 2010 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=tu_PQtDUKugC&printsec=frontcover&dq=fasold&cd=2#v=onepage&q&f=false. ISBN-13: 9780631138259
13. *Greek and Latin Letters. An Anthology with Translation*. Ed. Michael Trapp [interaktyvus]. Cambridge University Press, 2003. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=YwDhV68G8kcC&pg=PA37&dq=conventions+of+letter+writing&lr=&hl=lt>. ISBN-10: 0521499437.
14. GREWE, Wilhelm Georg, BYERS, Michael. *The epochs of international law* [interaktyvus]. De Gruyter, 1984. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=b6LkdpfRNZgC&pg=PA697&dq=Predominant+diplomatic+language&hl=lt>. ISBN 978-3-11-015339-2.
15. GUMPERZ, John Joseph. *Discourse Strategies*. [interaktyvus]. Cambridge University Press, 1982. [žiūrėta 2010 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=aUJNgHWl_koC&printsec=frontcover&dq=gumperz+sociolinguistics&lr=&cd=19#v=onepage&q=gumperz%20sociolinguistics&f=false ISBN-10: 0521288967
16. HAMILTON, Keith, LANGHORNE, Richard. *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration* [interaktyvus]. Routledge, 1994. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=AKTvvdjMeGQC&printsec=frontcover&dq=the+practice+of+diplomacy>. ISBN: 978-0-415-10474-6.

17. HILL, David Jane. *The Elements of Rhetoric and Composition*. [interaktyvus]. Barnes and Noble, 2008. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=lgNgHnAQZ1oC&printsec=frontcover&dq=the+element+of+rhetoric+and+composition&lr=&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN 978-0-554-96616-8
18. HILDEBRANDT, Herbert W. *Some Influences of Greek and Roman Rhetoric on Early Letter Writing*. [interaktyvus]. Journal of Business Communication, 1988. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą:
<http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/35714/1/b1410386.0001.001.txt>
19. HOLMES, Janet. *An Introduction to Sociolinguistics* [interaktyvus]. Pearson Education, 2008. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=UOQnUDuEKcEC&pg=PR18&dq=10.%09HOLMES,+Janet.+An+Introduction+to+Sociolinguistics&cd=1#v=onepage&q=10.%09HOLMES%2C%20Janet.%20An%20Introduction%20to%20Sociolinguistics&f=false>. ISBN13: 9781405821315. ISBN10: 1405821310.
20. HUDSON, Richard A. *Sociolinguistics* [interaktyvus]. Cambridge University Press, 1996. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=HFIIISMxRzLMC&printsec=frontcover&dq=HUDSON+sociolinguistics&cd=1#v=onepage&q&f=false> (ISBN-13: 9780521563499 | ISBN-10: 0521563496)
21. *Informacijos apie Europos Sąjungos kalbas portalas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<http://europa.eu/languages/lt/home>
22. *Jungtinių Tautų Chartija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2=
23. *Innovation in Diplomatic Practice*. Ed. Jan Melissen [interaktyvus]. Palgrave Macmillan, 1999. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=ijys3gCocRYC&pg=PP1&dq=innovation+in+diplomatic+practice>. ISBN-13: 9780312215927.
24. KAPPELER, Dietrich. *Texts in Diplomacy* [interaktyvus]. DiploProjects, 2001 [žiūrėta 2009 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.diplomacy.edu/Books/language_and_diplomacy/texts/pdf/hamilton.PDF
 ISBN 99909-55-15-8.
25. KURBALIJA, Jovan. *Hypertext in Diplomacy* [interaktyvus]. DiploProjects, 2001. [žiūrėta 2009 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą:

- http://www.diplomacy.edu/Books/language_and_diplomacy/texts/pdf/hamilton.PDF
ISBN 99909-55-15-8.
26. LESAFFER, Randal. *Peace treaties and international law in European history*. [interaktyvus]. Cambridge University Press. [žiūrėta 2009 m. birželio 27]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=4GmTBaDq-8EC&printsec=frontcover&dq=international+treaties&lr=>. ISBN-13: 9780521827249
27. *Letter Writing*. Ed. Terttu Nevalainen and Sanna-Kaisa Tanskanen [interaktyvus]. Benjamins, John Publishing Company, 2007. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=5bDPXCVGq4C&pg=PP1&dq=letter+writing&hl=lt>. ISBN-13: 9789027222312.
28. *Letter-Writing Manuals and Instruction from Antiquity to the Present: Historical and Bibliographic Studies*. Ed. Carol Poster, Linda C. Mitchell [interaktyvus]. University of South Carolina Press, 2007. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=zGhKNwuFvIwC&pg=PA1&dq=letter+writing&lr=&hl=lt>. ISBN-13: 9781570036514.
29. *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybinės kalbos politikos 2009-2013 gairių*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. birželio 27]. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/10110>.
30. LITTLEJOHN, Stephen W. *Theories of Human Communication*. [interaktyvus]. Routledge, 2000. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=YR6ZENi7NecC&printsec=frontcover&dq=communication+theory&cd=3#v=onepage&q=communication%20theory&f=false>
31. LYDEKA, Arminas. *Protokolo pagrindai kiekvienam, siekiančiam...* Vilnius: Eugrimas, 2002. ISBN 9986-752-59-0.
32. *The major international treaties of the twentieth century*. Ed. John Ashley Soames Grenville, Bernard Wasserstein. [interaktyvus]. Routledge, 2000. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=xf46U9qO87oC&pg=PA1&dq=international+treaties&lr>
ISBN-13: 9780415237987.
33. MATTINGLY, Garrett. *Renaissance Diplomacy* [interaktyvus]. Dover Publications, 1988. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=2-0cVoc_fmoC&printsec=frontcover&dq=the+practise+of+diplomacy&source=gbs_similarbooks_s&cad=1. ISBN-13: 9780486255705.

34. MARQUEZ-REISER, Rosina. *Linguistic Politeness in Britain and Uruguay* [interaktyvus]. John Benjamina, 2000. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=9QyvjU2DmgsC&pg=PA31&dq=politeness+in+language+marquez-reiter&lr=&cd=1#v=onepage&q=politeness%20in%20language%20marquez-reiter&f=false>
35. MILLAR, Thomas Bruce, WARD, Robin. *Current international treaties* [interaktyvus]. [S.l., s.a.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=ol8OAAAAQAAJ&pg=PA1&dq=international+treaties&lr=&hl=lt>.
36. MISEVIČIUS, V. *Verslo etikos ir bendravimo organizavimo pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2005. 112 p. ISBN 9955-09-444-3.
37. NAUCKŪNAITĖ, Zita. *Klasikinė retorika kaip komunikacinės kompetencijos ugdymo paradigma*. „Žmogus ir žodis“, 2001 Nr. 1. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2002/Didaktine%20lingvistika.pdf#page=59>
38. NEVALA, Minna. *Accessing politeness axes: forms and address and terms of reference in early English correspondence*. *Journal of Pragmatics* 36 (2004) 2125-2160. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://faculty.ksu.edu.sa/hujailan/218/Accessing%20politeness%20axes.pdf>
39. NICK, Stanko. *Use of Language in Diplomacy* DiploProjects, 2001 [žiūrėta 2009 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www.diplomacy.edu/Books/language_and_diplomacy/texts/pdf/hamilton.PDF ISBN 99909-55-15-8.
40. RANA, Kishan S. *Bilateral Diplomacy*. [interaktyvus]. DiploProjects, 2002. [žiūrėta 2009 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=LcDJGUl3pZgC&pg=PA195&lpg=PA195&dq=hypertext+in+diplomacy&source=bl&ots=o-zocyeeA0&sig=cclJHrprb3iEjoxGSa4dvH2fARQ&hl=lt&ei=3FNDSvrIM4-lsAam56wy&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10. ISBN 99909-55-16-6.
41. ROOSEN, William James. *The Age of Louis XIV: The Rise of Modern Diplomacy* [interaktyvus]. Transaction Publishers, 1976. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą:

- <http://books.google.com/books?id=UFAFKiR4HGIC&printsec=frontcover&dq=the+age+of+louis+XIV>. ISBN: 0870735810.
42. ROOVER, Raymond A. *The Rise and Decline of the Medici Bank*. [interaktyvus]. Barnes and Noble, 1999. [žiūrėta 2009 m. birželio 22]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=3ptzaUifK2AC&printsec=frontcover&dq=the+rise+and+decline+of+the+medici+bank&lr=&cd=1#v=onepage&q&f=false>
43. SATOW, Ernest. *A Guide to Diplomatic Practice* [interaktyvus]. Longmans Green and Co, 1917 [žiūrėta 2009 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www.archive.org/stream/guidetodiplomati01satouoft/guidetodiplomati01satouoft_djvu.txt.
44. SCHNEIDER, Gary. *The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500-1700* [interaktyvus]. University of Delaware Press, 2005 [žiūrėta 2009 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=xXmmlkaH6esC&printsec=frontcover&dq=letter+writing&lr=&hl=lt&source=gbs_similarbooks_s&cad=1. ISBN-13: 9780874138757.
45. *Sources for Medieval History* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. birželio 19 d.]. <http://www.lancs.ac.uk/staff/haywardp/hist422/>
46. SPOLSKY, Bernard. *Sociolinguistics*. [interaktyvus]. Oxford University Press, 1998. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=diwosITLkAC&printsec=frontcover&dq=SPOLSKY,+Bernard.+Sociolinguistics.&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN-10: 019437211
47. TABORY, Mala. *Multilingualism in international law and institutions* [interaktyvus]. [Kluwer Law International, 1975]. [žiūrėta 2009 m. birželio 27]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=CAGqB-HLXSQC&pg=PA65&dq=authentic+language+and+treaties> .ISBN 978-9028602106.
48. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
49. VILKKI, Liisa. *Politeness, Face and Facework: Current Issues* [interaktyvus]. Journal of Linguistics, 2006. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2006_1/1.4.7.%20VILKKI.pdf
50. WARDHAUGH, Ronald. *An Introduction to Sociolinguistics*. [interaktyvus]. Wiley, John & Sons, 2005. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?id=0J2VOzNYtKQC&pg=PT186&dq=28.%09WARDHAUGH,+Ronald.+An+Introduction+to+Sociolinguistics.&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN-13: 9781405135597

51. WATTS, Richard J., SACHIKO, Ide, EHLICH, Konrad. *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. [interaktyvus]. Mouton de Gruyter, 2006. [žiūrėta 2010 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą:
<http://books.google.com/books?id=QMGPIotAxR0C&pg=PA389&dq=29.%09WATTS,+Richard+J.,+SACHIKO,+Ide,+EHLICH,+Konrad.+Politeness+in+Language:+Studies+in+its+History,+Theory+and+Practice.&cd=1#v=onepage&q&f=false>. ISBN: 3110183005

